

Političko-geografska analiza Zapadnog Balkana kao regije nestabilnosti

Baćan, Danijel

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Science / Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:217:766230>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-01**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Faculty of Science - University of Zagreb](#)

Danijel Bačan

**Političko-geografska analiza Zapadnog Balkana
kao regije nestabilnosti**

Diplomski rad

**Zagreb
2023.**

Danijel Bačan

Političko-geografska analiza Zapadnog Balkana
kao regije nestabilnosti

Diplomski rad

predan na ocjenu Sveučilištu u Zagrebu
Prirodoslovno-matematičkom fakultetu, Geografskom odsjeku,
radi stjecanja akademskog zvanja
sveučilišnog magistra geografije

**Zagreb
2023.**

Ovaj je diplomski rad izrađen u sklopu sveučilišnog diplomskog studija *Geografija; smjer: istraživački (Prostorno planiranje i regionalni razvoj)* na Sveučilištu u Zagrebu Prirodoslovno-matematičkom fakultetu, Geografskom odsjeku, pod vodstvom prof. dr. sc. Zorana Stiperskog.

Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Diplomski rad

Političko-geografska analiza Zapadnog Balkana kao regije nestabilnosti

Danijel Bačan

Izvadak: Zapadni je Balkan regija sastavljena od šest država: Albanije, Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Kosova, Sjeverne Makedonije i Srbije. Regija kao takva oformljena je od strane Europske unije s ciljem zajedničkog napredovanja prema euroatlantskim integracijama. Cilj je ovoga rada prikazi regiju kao područje povijesne nestabilnosti s velikim implikacijama na današnju situaciju. Današnja se situacija odgleda kroz pet izabranih aspekata nestabilnosti; politički, vojni, ekonomski, kulturno-medijski i perceptivni. U svrhu izrade rada korištene su sljedeće metode istraživanja: komparativna analiza podataka, analiza sadržaja, metoda opažanja, anketa i studija slučaja. Rezultati su pokazali kako se Zapadni Balkan može teorijski definirati kao regija nestabilnosti i kako je ta regija stoljećima pod utjecajem sukoba velikih sila. Također, nestabilnost je definirana različitim indikatorima kroz pet spomenutih aspekata, dok rezultati ankete sugeriraju negativne percepcije mladih o regiji.

55 stranica, 22 grafičkih priloga, 16 tablica, 73 bibliografskih referenci; izvornik na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: Zapadni Balkan, regija nestabilnosti, aspekti nestabilnosti, *shatter belt*

Voditelj: prof. dr. sc. Zoran Stiperski

Povjerenstvo: dr. sc. Zoran Stiperski
izv. prof. dr. sc. Jelena Lončar
doc. dr. sc. Petra Radeljak Kaufmann

Tema prihvaćena: 12. 1. 2023.

Rad prihvaćen: 7. 9. 2023.

Rad je pohranjen u Središnjoj geografskoj knjižnici Sveučilišta u Zagrebu
Prirodoslovno-matematičkog fakulteta, Trg Marka Marulića 19, Zagreb, Hrvatska.

BASIC DOCUMENTATION CARD

University of Zagreb
Faculty of Science
Department of Geography

Master Thesis

Political-geographical analysis of the Western Balkans as a region of instability

Danijel Bačan

Abstract: The Western Balkans is a region made up of six countries: Albania, Bosnia and Herzegovina, Montenegro, Kosovo, North Macedonia and Serbia. The region as such was formed by the European Union with the aim of joint progress towards Euro-Atlantic integration. The aim of this work is to present the region as an area of historical instability with great implications for the current situation. Today's situation is viewed through five selected aspects of instability; political, military, economic, cultural-media and perceptual. The following research methods were used for the purpose of creating the paper: comparative data analysis, content analysis, observation method, survey and case study. The results showed that the Western Balkans can be theoretically defined as a region of instability and that this region has been influenced by the conflicts of great powers for centuries. Also, instability is defined by different indicators through the five mentioned aspects, while the results of the survey suggest negative perceptions of young people about the region.

55 pages, 22 figures, 16 tables, 73 references; original in Croatian

Keywords: Western Balkans, region of instability, aspects of instability, shatter belt

Supervisor: Zoran Stiperski, PhD, Full Professor

Reviewers: Zoran Stiperski, PhD, Full Professor
Jelena Lončar, PhD, Associate Professor
Petra Radeljak Kaufmann, PhD, Assistant Professor

Thesis title accepted: 12/01/2023

Thesis accepted: 07/09/2023

Thesis deposited in Central Geographic Library, University of Zagreb Faculty of Science, Trg Marka Marulića 19, Zagreb, Croatia.

ZAHVALA

Prije svega htio bih se zahvaliti dragome Bogu za svu snagu i pomoć tijekom pisanja ovoga rada. Posebno hvala ide mojim roditeljima koji su mi bili svesrdna podrška proteklih 23 godine života te imali vremena i strpljenja dočekati završetak obaju diplomskih studija.

Kako je ovo moj drugi diplomski rad kojeg branim ove godine, istinski hvala svima oko mene koji su tolerirali moje dane i noći provedene iščitavanjem literature, pisanjem rada i zanemarivanjem brojnih drugih svakodnevnih stvari. Ovaj je rad nastavak mog prvostupničkog rada, rada nagrađenog Rektorovom nagradom te mog sveopćeg interesa za područje Zapadnog Balkana. Sukladno tome, neizmjereno mi je drago završiti diplomski studij pišući o regiji, koja je toliko stoljeća bila pod utjecajima okolnih carstva i u svojevrsnom vakuum razvoja. Rad je pisan tokom mojih putovanja u Beograd, Sofiju, Istanbul, Skoplje itd. te ja na taj način iz prve ruke viđena sva realnost Zapadnog Balkana i okolnog područja. Vjerujem kako ću se i kroz doktorski studij nastaviti baviti područjem Zapadnog Balkana i time zaokružiti priču koja je počela polaganjem kolegija Jugoistočna Europa na drugoj godini fakulteta. Hvala doc. dr. sc. Radeljak Kaufmann na odličnim predavanjima tijekom kolegija Jugoistočna Europa i prof. dr. sc. Zoranu Stiperskom na odličnim predavanjima na kolegiju Politička geografija!

Istinski se želim zahvaliti svome mentoru prof. dr. sc. Zoranu Stiperskom koji me vodio svojim savjetima tijekom pisanja rada i pomogao mi rad učiniti što boljim. Hvala i svim mladim europskim ambasadorima s područja Zapadnog Balkana na sudjelovanju u anketi, hvala i svim mojim kolegama iz YATA Hrvatske na savjetima i pomoći te svim mojim prijateljima i poznanicima iz regije!

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. Terminološke napomene.....	1
1.2. Predmet istraživanja.....	2
1.3. Prostorni i vremenski obuhvat	2
1.4. Ciljevi i zadaci istraživanja.....	3
1.5. Hipoteze istraživanja	3
1.6. Prethodna istraživanja.....	4
2. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	5
2.1. Metoda komparativne analize podataka i metoda analize sadržaja	5
2.2. Metoda opažanja	5
2.3. Metoda ankete.....	6
2.3.1. Ispitanici.....	7
2.4. Metoda studije slučaja	7
3. TEORIJSKI I TEMATSKO-POJMOVNI OKVIR	8
3.1. Regije nestabilnosti.....	8
3.2. Formiranje regije Zapadni Balkan	10
3.3. Razvoj regije Zapadni Balkan kao regije nestabilnosti u odnosima spram EU.....	12
4. HISTORIJSKO-GEOGRAFSKI PRIKAZ GEOPOLITIČKOG RAZVOJA ZAPADNOG BALKANA (JUGOISTOČNE EUROPE)	14
4.1. Geopolitički razvoj od doseljavanja Slavena do 1453. godine.....	14
4.2. Geopolitički razvoj od 1453. do 1914. godine	16
4.3. Geopolitički razvoj od 1914. do 2023. godine	19
5. ASPEKTI NESTABILNOSTI	22
5.1. Politički aspekt	22
5.2. Vojni aspekt.....	26
5.3. Ekonomski aspekt.....	32
5.4. Kulturno-medijski aspekt.....	38
5.5. Perceptivni aspekt.....	45
6. RASPRAVA	50
7. ZAKLJUČAK	53
POPIS LITERATURE	56
POPIS IZVORA	60
PRILOZI	VII

Popis slika.....	VII
Popis tablica.....	VIII
Anketni upitnik.....	IX

1. UVOD

„Bilo je to u nekoj zemlji seljaka, na brdovitom Balkanu, umrla je junačkom smrću četa đaka, u istom danu“, stihovi su pjesme „Krvava bajka“ Desanke Maksimović, velike srpske pjesnikinje. Pjesma je napisana 1941. godine povodom njemačkog ubojstva razreda gimnazijalaca u Kragujevcu. Kada bi se pitalo prosječnog Europljanina iz zapadnih dijelova kontinenta koje asocijacije veže uz Balkan, vjerojatno bi se dobili odgovori poput rata, sukoba, siromaštva, nacionalizma, Jugoslavije itd. Takav narativ o regiji, čije granice nikada točno nisu određene, postoji već više stoljeća sve od početka propadanja Osmanskog Carstva. U međuvremenu se stav o disfunkcionalnoj regiji proširio i među njenim stanovništvom, pa je „brdoviti Balkan“ ušao u jezik kao opis nečeg nerazvijenog i nazadnog (HPP, 2018). Kako su stoljeća prolazila krug se „nerazvijenosti“ sužavao, pa je tako danas još „ostao“ samo Zapadni Balkan kao prostor koji se nije integrirao, odnosno razvio (Kolstø, 2016). Iako su možda pojedini dijelovi ove regije razvijeniji od dijelova Jugoistočne Europe koji su već desetljećima europski integrirani. U ovom će se radu upravo baviti pitanjem Zapadnog Balkana kao regije nestabilnosti. Kroz različite će se aspekte prikazati kako „stoje stvari“ u regiji od demokratskog razvoja do percepcije njenih mladih stanovnika o njoj.

1.1. Terminološke napomene

U ovome se radu koristi termin Zapadni Balkan pišući obje riječi velikim početnim slovom sukladno geografskim pravilima o pisanju imena regija. Zapadni je Balkan kao takav u ovome radu tretiran kao jasno prostorno određeni toponim, iako ne zadovoljava određena pravila toponomastike¹ (v. Poglavlje 3). Originalno je pojam kreiran na njemačkom jeziku kao *Westlicher Balkan*, no aktivno je korištenje počelo s engleskim imenom *Western Balkans*, što je zapravo u množini. Izražavanje imena na engleskom u množini predstavlja grešku jer ne postoji više Zapadnih Balkana nego je samo jedan (Milenković, 2018). Prijevodom na južnoslavenske jezike uspjela se zadržati jednina i određena pravilnost naziva. Također, nakon uzlaska Hrvatske u Europsku uniju 2013. godine, javila se i kratica WB6 čime se označuje regija i šest pripadajućih država. Tom se kraticom vjerojatno pokušalo doskočiti grešci u punom imenu regije (Kolstø, 2016). Također, u ovome se radu koristi termin regija nestabilnosti kao prijevod pojma *shatter belt*.

¹ vidi Poglavlje 3

1.2. Predmet istraživanja

Predmet je ovoga istraživanja regija Zapadni Balkan kao regija nestabilnosti. Ovim će se istraživanjem nastojati prikazati oblici nestabilnosti koji pogađaju navedenu regiju. Kroz politički, vojni, ekonomski, kulturno-medijski i percepcijski aspekt će se prikazati koliko se države regije međusobno razlikuju u jačini nestabilnosti ili koliko su međusobno slične. Zapadni Balkan na svom je euroatlantskom putu pogođen mnogim nestabilnostima i time se koči opći napredak te je stoga vrlo bitno razmotriti i same odnose nestabilnosti spram općeg razvitaka država regije. Također, prikazat će se i historijsko-geografski razvoj regije.

1.3. Prostorni i vremenski obuhvat

Prostorni se obuhvat ovoga rada odnosi na šest država Zapadnog Balkana; Albanija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Kosovo, Sjeverna Makedonija i Srbija (sl. 1). Navedeni prostor obuhvaća približno 17,5 milijuna ljudi i površinu od 215 000 km^2 . Čak je 41,5 % površine pokriveno šumama, a očekivana je životna dob 76, 1 godina (OECD iLibrary, 2021). Uz ovih je šest država u određenim dijelovima rada obuhvaćeno i šire područje, pa se u historijsko-

geografskom pregledu govori i o području Jugoistočne Europe te okolnih država, koje na nju utječu. U nekoliko se navrata posebno izdvaja i Hrvatska, kao država koja je nekoć bila dio Zapadnog Balkana, a ulaskom u EU to je prestala biti. Regija ima izlaz na Jadransko more kroz tri države, dok su isto tako tri države bez izlaza na more. Kroz regiju prolazi koridor X (Salzburg-Solun) te koridor VII (Dunavski plovni put).

Sl. 1. Države Zapadnog Balkana
Izvor: Eurostat, 2020.

Vremenski se okvir rada najviše bazira u razdoblju od 2000. godine do zaključno s kolovozom 2023. godine. Početna je godina izabrana kao godina u kojoj je i službeno utemeljena politička regija Zapadni Balkan na Zagrebačkom samitu (Milardović, 2000). Kroz rad se više puta navode i podaci vezani uz starije vrijeme, osobito kod historijskog prikaza gdje pregled počinje s doseljavanjem Slavena u 7. stoljeću. Istraživani period obuhvaća i vrijeme nastanka samostalne današnje Crne Gore, Srbije i Kosova, dok su ostale tri države regije samostalnost stekle u 1990-ima.

1.4. Ciljevi i zadaci istraživanja

Ciljevi ovoga istraživanja neposredno slijede iz samog predmeta istraživanja. Glavni je cilj teorijski obrazložiti Zapadni Balkan kao regiju nestabilnosti sukladno političko-geografskim teorijama o regijama nestabilnosti. Drugi je cilj historijsko-geografski prikazati političko-geografski razvoj Zapadnog Balkana i njegovog okružja sa svrhom razumijevanja povijesnog konteksta nestabilnosti regije. Treći je cilj prikazati Zapadni Balkan kao regiju nestabilnosti kroz pet spomenutih aspekata. U svrhu analize spomenutih aspekata obuhvatit će se od tri do šest pokazatelja kako bi se dobila predodžba o pojedinom aspektu. Posljednji je cilj usko povezan s perceptivnim aspektom nestabilnosti, odnosno cilj je saznati vernakularnu percepciju regije kod mladih ljudi.

Zadaci neposredno slijede ciljeve i osnova im je empirijski i teorijski omogućiti analizu izabranih aspekata nestabilnosti. Također, zadatak je aktivno koristiti sekundarne izvore podataka u teorijskom obrazlaganju nestabilnosti. S druge strane, zadatak je i provesti analizu sadržaja, opažanje, studiju slučaja i anketu kako bi se dobili primarni izvori podataka.

1.5. Hipoteze istraživanja

Iz ciljeva rada i zadataka istraživanja slijede i sljedeće hipoteze:

H1: Zapadni se Balkan teorijski može definirati kao regija nestabilnosti.

H2: Historijsko-geografski prikaz upućuje kako je Zapadni Balkan bio stoljećima regija nestabilnosti.

H3: Zapadni se Balkan može definirati kroz pet aspekata nestabilnosti: politički, vojni, ekonomski, kulturno-medijski i perceptivni aspekt.

H4: Vernakularna percepcija anketnih ispitanika pokazuje kako mladi ljudi imaju negativne percepcije o regiji Zapadnog Balkana.

1.6. Prethodna istraživanja

O području Zapadnog Balkana napisano je puno knjiga i znanstvenih radova različitih usmjerenja i perspektiva. Od strane se literature ističe knjiga „Imaginarni Balkan“ iz 1997. godine, autorice Marije Todorove, bugarske povjesničarke. Prvo je to sveobuhvatnije djelo koje u novijem vremenu problematizira ovu regiju iz različitih povijesno-geografskih aspekata. Sljedeće je istaknutije djelo o Balkanu, autora Roberta Kaplana, uglednog američkog političkog analitičara. Kontroverzna knjiga „Balkanski duhovi; put kroz povijest“ u formi političkog putopisa prikazuje razvoj regije u zadnja tri stoljeća u čak šest dijelova knjige. U svojevrsne povijesne prikaze razvoja Balkana spada i djelo „Balkan, 1804.-2012.: nacionalizam, rat i velike sile“, autora Mishe Glennya, britanskog novinskog stručnjaka za Jugoistočnu Europu. Mark Mazower (2002) izdaje knjigu o povijesti Balkana. Kolstø (2016) problematizira formiranje regije Zapadni Balkan, odnosno opisuje kako se nazivima regije šalju različite poruke neprimjerene euroatlantskim integracijama. Bieber i Tzifakis (2019) u svom političkom izvještaju govore o Zapadnom Balkanu kao velikoj šahovskoj ploči na kojoj se igraju velike sile. U stranoj je literaturi nerijetko prisutan širok povijesni prikaz razvoja regije, no rjeđa su djela i članci s konkretnijim problematikama regije vezanima uz pojedinu državu.

Od domaće se literature ističu dvije knjige Anđelka Milardovića (2000, 2009): „Zapadni Balkan – pojam, ideje i dokumenti o rekonstrukciji Balkana u procesu globalizacije“ i „Zapadni Balkan“. Obje knjige nastoje na vrlo realističan način prikazati situaciju u regiji kroz odnos EU-a „s visoka“ prema Zapadnom Balkanu. Katarina Luketić (2013) u knjizi „Balkan: od geografije do fantazije“ opisuje kako se stvorila imaginarna geografija ove regije kroz kulturu prožetu utjecajem Osmanskog Carstva. U domaćoj literaturi postoji i nekoliko kvalitetnih članaka o regiji; tako Slukan Altić (2009) govori o Zapadnom Balkanu kao nametnutom identitetu, Dujić Frlan i Polović (2019) pišu o principu politike *divide et impera* na primjeru regije kroz povećani utjecaj stranih sila. Pleić i dr. (2021) pišu o vrlo zanimljivoj vernakularnoj percepciji same regije kroz provedene ankete u Mariboru i Zagrebu, odnosno kroz percepciju „nebalkanskih“ stanovnika. Također, i sam autor ovoga rada Bačan (2023) progovara o scenarijima geopolitičkog razvoja regije. Ukupno se može reći kako postoji već nekolicina dobrih akademskih radova usmjerenih spram Zapadnog Balkana i šireg prostora Jugoistočne Europe, a u ovome su pregledu spomenuti trenutno aktualni radovi i oni koji su korišteni prilikom pisanja rada.

2. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

U izradi ovoga rada korišteni su primarni i sekundarni izvori podataka. U svrhu dobivanja primarnih podataka korišteno je nekoliko istraživačkih metoda: komparativna analiza podataka, analiza sadržaja, metoda opažanja, metoda ankete i metoda studije slučaja. Kao sekundarni podaci korišteni su dostupni bibliografski izvori u vidu knjiga, članaka i stručne literature kako bi se postavio teorijski okvir rada i osnova za primarne izvore podataka.

2.1. Metoda komparativne analize podataka i metoda analize sadržaja

Komparativna se analiza podataka koristila u kvantitativnoj formi u svrhu opisivanja aspekata nestabilnosti Zapadnog Balkana. Ukupno je analizirano 19 pokazatelja kroz četiri aspekta (peti je opisan kroz metodu ankete). Kvantitativno su analizirani sljedeći pokazatelji: indeks političke transformacije, indeks državnog upravljanja, indeks krhkosti (fragilnosti), *Power* indeks, veličina zrakoplovstva, broj vojnika, broj vojnih vozila i tenkova, veličina vojnog budžeta i vojna trgovina, Hankov indeks bijede, BND, BDP, stopa nezaposlenosti i stopastranih ulaganja, indeks medijskih sloboda, indeks vjerskih sloboda, indeks slobode izražavanja. Kvalitativno su se metodom analize sadržaja istražili podaci o YouTube pretraživanju za države regije i analizirali su se medijski prikazi finskog ulaska u NATO.

Tijekom korištenja ovih metoda pazilo se da se zadovolje osnovna obilježja metoda; objektivnost, sustavnost i općenitost (Milas, 2005). Svi su pokazatelji morali imati metodološki jasne odrednice primjenjive na sve države regije, morali su biti sustavno prikupljeni i jasno uključeni/isključeni u analizi te su morali imati teorijsko značenje, odnosno nadilaziti samo opisivanje. U slučaju kvalitativne analize sadržaja provedeno je uzorkovanje, određivanje jedinice analize, određivanje kategorija i kodiranje. Kategorije su morale biti iscrpne, isključive i rasvjetljujuće (Milas, 2005). Jedino je u slučaju navođenja uzroka finskog ulaska u NATO prekršen kriterij isključivosti jer se pojavilo više članaka s navođenjem više uzroka članstva. Detaljnije o samim koracima kvalitativne analize objašnjeno je u Poglavlju o kulturno-medijskom aspektu.

2.2. Metoda opažanja

Ova se metoda koristila u neposrednoj povezanosti s metodom analize sadržaja. Najviše je pridonijela spoznaji o YouTube pretraživanim sadržajima i o člancima o finskom ulasku u

NATO. Metoda se koristila i u kvantitativnoj i kvalitativnoj formi sukladno izabranim pokazateljima. Osim u svrhu prebrojavanja, metoda je služila i kao pomoć prilikom kontekstualizacije, odnosno prilikom razumijevanja odnosa uočenih iz istraživanih pokazatelja. Općenito se može reći kako se metoda koristila za proučavanje društvenih interakcija usmjerenih na oblikovanje prostora regije unutarnjim i vanjskim procesima.

2.3. Metoda ankete

Anketiranje je provedeno pomoću *online* anketnih upitnika izrađenih u programu Google Forms. Vrijeme provođenja ankete bilo je od 17. do 29. lipnja 2023. godine. *Online* anketiranje izabrano je, prije svega, zbog širokog prostornog obuhvata rada od šest država, pa je stoga financijski i vremenski bilo nemoguće izvesti anketiranje u kontaktnom pristupu. Ujedno je *online* anketiranje bilo prihvatljiva opcija i zbog visoke razine informatičke pismenosti ciljanih ispitanika (do tridesete godine starosti), koje je potvrđeno i Eurostat podacima (Eurostat, 2022). Daljnja prednost ovakvog anketiranja bila je i mogućnost lakše obrade podataka, koji su već bili digitalizirani pa se lako moglo pristupilo obradi.

Anketni su obrasci bili podijeljeni metodom snježne grude među mladim osobama s područja Zapadnog Balkana. Najviše su se za podjelu anketa koristili mladi europski ambasadori iz regije s kojima autor ima osobna poznanstva. Također, za podjelu anketnih obrazaca korištena je i *PYN Network*, skupina mladih političkih aktivista s područja Zapadnog Balkana. Ukupno je anketni uzorak neprobabilistički, prigodni te se odnosi na pristupačniji dio osnovnog skupa ispitanika mladih iz regije. Anketni je upitnik sastavljen na četiri jezika; na engleskom jeziku za ispitanike s Kosova, Albanije i Sjeverne Makedonije te na srpskom, crnogorskom i bosanskom jeziku za stanovnike tih država. Anketni se upitnik sastojao od 12 pitanja, i to pet zatvorenog tipa i sedam otvorenog tipa. Anketa je bila u potpunosti anonimna, a njeno popunjavanje temeljilo se na načelu dobrovoljnosti, dok je predviđeno vrijeme rješavanja bilo do sedam minuta. U bilo kojem trenutku ispitanici su mogli odustati od rješavanja te su isto tako zbog bilo kojeg razloga izostaviti odgovor na pitanje koje nisu htjeli odgovoriti.

Rezultati ankete analizirani su u Microsoft Excelu. Prije samog provođenja anketnog istraživanja provedeno je pilot testiranje među studentskom populacijom (N=10) različitog fakultetskog usmjerenja. Utvrđeno je kako ne postoje nejasnoće u pitanjima te kako je prosječno vrijeme rješavanja nešto kraće od planiranih sedam minuta.

2.3.1. Ispitanici

Ispitanici uključeni u anketu su , mladi ljudi s područja Zapadnog Balkana, koji su (in)direktno upoznati sa stanjem u regiji, odnosno u svojoj državi. Ukupno je šest skupina ispitanika prema državama regije. Sukladno različitim veličinama samih država, zabilježen je i različiti broj ispitanika prema državama, a ciljano je bilo prikupiti minimalno 20 ispitanika iz svake države. Ukupno je anketu ispunilo 135 osoba; 25 iz Albanije, 18 iz BiH, 21 iz Crne Gore, 23 s Kosova, 20 iz Sjeverne Makedonije i 28 iz Srbije. U analizi odgovora više se pažnje posvećivalo analizama temeljem svih 135 ispitanika neovisno o državi zbog same lakoće predstavljanja rezultata, no uvijek je istaknuto iz kojih država dolaze ekstremi po pitanju pojedinog odgovora. Na taj se način dobio uvid u krajnosti unutar regije i moglo se ukazati na probleme koji postoje za pojedinačnu državu. Sva osnovna obilježja ispitanika mogu se vidjeti u Tablici 1.

Tab. 1. Dobno-spolna struktura ispitanika

Obilježja ispitanika		Ispitanici
Spol (apsolutno i u %)	Muški	62 (45,9)
	Ženski	71 (52,6)
	Ne želim se izjasniti	2 (1,4)
Dob	Prosjek	23,6
	Mod	23
	Medijan	24

Izvor: Anketno istraživanje, 2023.

2.4. Metoda studije slučaja

U sklopu analize sadržaja i metode opažanja korištena je i metoda studije slučaja. Kao znanstvena metoda ona omogućuje dublje uvide u pojedinačne situacije, pojave i procese. Ovu je metodu poželjno koristiti kada nije moguće provesti znanstveni eksperiment, kada je istraživani fenomen vrlo rijedak ili kada se traži kontekstualni obrazac (Biličić, 2005). U ovom je radu studija slučaja povezana s izabranim prikazom finskog ulaska u NATO savez, odnosno taj je politički čin izabran kao jedan od slučaja u analizi sadržaja i metodi opažanja. Također, važno je napomenuti da ova studija slučaja, u konačnici, ne pruža osnovu za izvođenje uzročno-posljedičnih zaključaka jer se zasnivaju na pojedinačnom slučaju, ali pruža uvide u specifične situacije i ukazuje na moguće nove smjernice za buduće istraživanje (Biličić, 2005).

3. TEORIJSKI I TEMATSKO-POJMOVNI OKVIR

3.1. Regije nestabilnosti

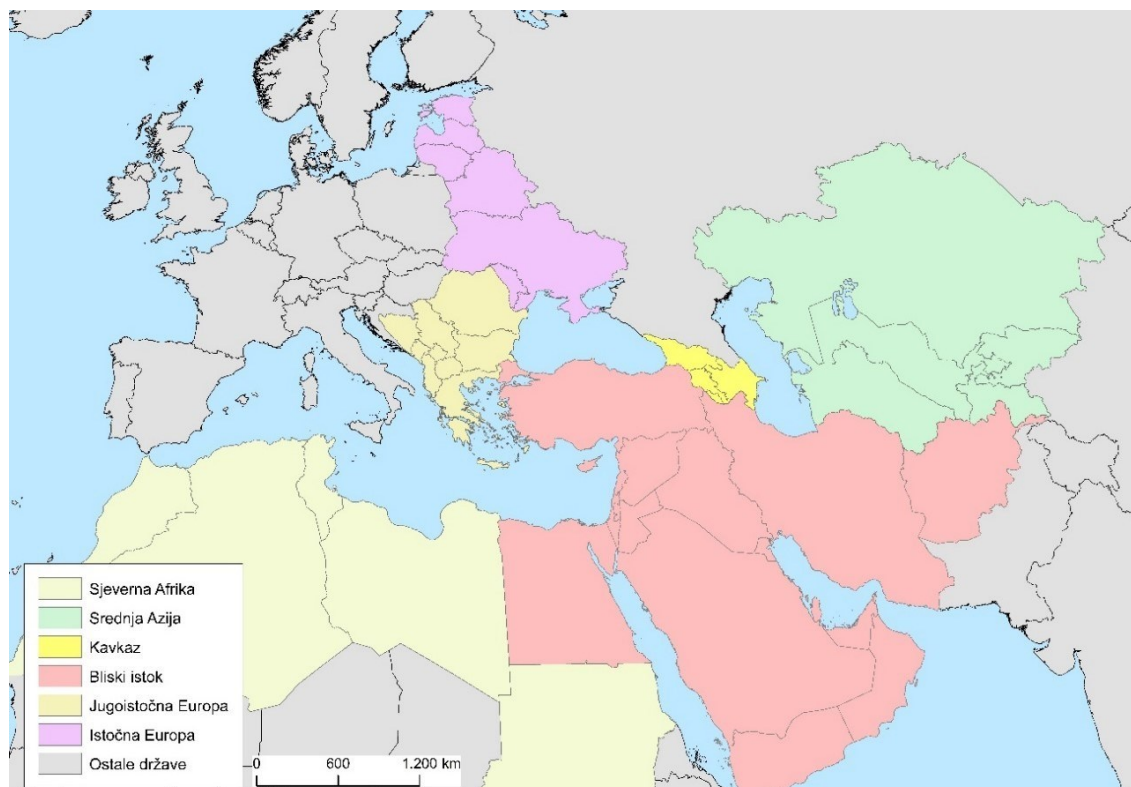
Pojam regije nestabilnosti hrvatski je prijevod engleskog izraza *shatter zone*, koji se sastoji od glagola *shatter* (hrv. razbiti) i od *zone* (hrv. zona/područje/regija). *Shatter zone* u doslovnom bi prijevodu označavao razbijenu zonu, no sukladno kontekstu i samoj upotrebi riječi pogodnije je koristiti pojam regije nestabilnosti (Raffield, 2021). Prva se upotreba *shatter zone* veže uz prirodnu geografiju, odnosno petrologiju, gdje označuje pojas slomljene stijene, proizveden horizontalnim kretanjem u više ili manje okomitoj ravnini. U tom značenju javlja se krajem 19. i početkom 20. stoljeća (Gosar, 2000). U istom se vremenu razvija i geopolitika/politička geografija i cijeli niz geopolitičkih škola (američka, njemačka, francuska i britanska) te se razvijaju ključne geopolitičke teorije, koje većinom vrijede i danas. Tada se u geopolitici još ne govori o *shatter* zonama, ali 1919. godine Halford John Mackinder u svom članku iznosi ideju kako vladanje Istočnom Europom omogućuje vladanje cijelim svijetom (Cohen, 2015). To je bila prva upotreba ideje vladanja regijom u svrhu ostvarivanja globalnih ciljeva.

William Gordon East 1961. godine prvi puta koristi pojam *shatter belt* u geopolitičke svrhe (Gosar, 2000). Zanimljivo je kako su se zamijenili izrazi *zone* i *belt*, jer su zone više karakteristične za prirodnu geografiju, a pojasevi za društvenu. Valja istaknuti kako je East po struci bio geograf, a ne politolog te je kao takav dao snažan obol geopolitici i političkoj geografiji. Nadalje, pod terminom *belt* uvijek su se podrazumijevala područja koja se u hrvatskoj terminologiji nazivaju regije: Istočna Europa, Bliski istok itd. Dakle, od 1960-ih pojam *shatter belt* ulazi u geopolitiku i aktivno ostaje u njoj sve do danas (Raffield, 2021). Potrebno je sagledati i povijesni kontekst nastanka tog pojma. Naime, nakon Drugog svjetskog rata dolazi do podjele na Istočnu i Zapadnu Europu Željeznom zavjesom i tom podjelom države istočno od Berlina dolaze pod snažan utjecaj SSSR-a, koji nije bilo uvijek lako prihvaćen, odnosno bilo je mnogih pobuna protiv komunističkih vlasti (Todorova, 1997). Tako se stvorila zona nestabilnosti od Baltika do Grčke (proživjela je građanski rat) i ostvarila se Mackinderova teorija o važnosti Istočne Europe u globalnoj prevlasti (Cohen, 2015).

Uz samo poimanje nestabilnih regija, važno je skrenuti pozornost i na njihovo definiranje, odnosno što je to što neki prostor čini *shatter beltom*. Bernard Cohen (2015) definirao je *shatter belt* kao „strateški orijentirane regije koje su duboko unutarnje podijeljene i uhvaćene u natjecanje između velikih sila širih geostrateških područja“. Prije je Reilly (2000) opisao nestabilne regije kao ekonomski zaostala i politički nestabilna područja u kojima se mogu voditi

ratovi brojnih okolnih državnih sila. Većina se političkih znanstvenika zapravo slaže kako nestabilne regije mogu ozbiljno utjecati na svjetsku sigurnost.

Iako se Istočna Europa spominje 1919. godine kao jedna od prvih nestabilnih regija, Jugoistočna je Europa na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće odigrala važniju ulogu kao područje sukoba interesa brojnih velikih sila. To je jedna od prva regija u kojoj je zabilježeno stvaranje novih država, tzv. proces balkanizacije (Todorova, 1997). O detaljnijem povijesnom kontekstu ove regije piše u Poglavlju 4. U međuraću primat nestabilnosti preuzima Istočna Europa, koja je i danas obilježena brojnim ispreplitanjima utjecaja velikih sila. Kroz današnji rat u Ukrajini vidi se gotovo stoljetna želja za prevlašću u tom području između zapadnih sila i Rusije. Kao najnoviji primjer *shatter belta* ističe se Bliski istok, regija koja obuhvaća dodir triju kontinenta; Azije, Afrike i Europe (Cohen, 2015). Jugoistočna Europa i Bliski istok kao regije nestabilnosti izravni su sljedbenici propasti Osmanskog Carstva, koje je gotovo pet stoljeća vladalo tim tada jedinstvenim prostorom, dok je na razvoj nestabilnosti u Istočnoj Europi najviše utjecao raspad Njemačkog, Austro-Ugarskog i Ruskog Carstva nakon Velikog rata (Raffield, 2021). U svijetu postoji još nekoliko drugih nestabilnih regija, poput Kavkaza, Kašmira, Korejskog poluotoka itd. (sl. 2), no one povijesno nisu toliko značajne kao tri prethodno opisane.

Sl. 2. Nestabilne regije u području spoja kontinenta Starog svijeta

Izvor: Eurostat, 2020.

Za razumijevanje regija nestabilnosti potrebno je još navesti nekoliko karakteristika država koje se formiraju u takvim regijama. Novooformljene države, niti površinom, niti brojem stanovnika nisu odviše velike uz određene izuzetke, poput Poljske ili Saudijske Arabije (Cohen, 2005). Također, to su države koje su ekonomski slabije razvijene u odnosu na ostale okolne sile, koje su prethodno uključivale te prostore. Nerijetko se događa da kada država i stekne samostalnost, ostane ekonomski znatno vezana uz nekadašnje centre moći (Hensel i Diehl, 1994). Nove države često imaju i visoku stopu patriotizma zbog dugogodišnje želje za neovisnošću. Zbog nekadašnjih položaja između dvaju ili više centara moći, postoji i određeni broj slučajeva vrlo različitih vjerskih i etničkihobilježja , koje se najbolje prepoznaju u Jugoistočnoj Europi ispreplitanjem katolicizma, pravoslavlja i islama te preko dvadesetak etniciteta (Raffield, 2021). Regije nestabilnosti konstanto pogađaju utjecaji brojnih okolnih, ali i dalekih sila, poput Kine u Istočnoj/Jugoistočnoj Europi. Ti su utjecaji zapravo konstrukti takvih regija, no s godinama se oni sve više diversificiraju kroz ulaganje u infrastrukture projekte, otvaranje vjerskih objekata, televizijske programe itd. (Hensel i Diehl, 1994). Ukupno su regije nestabilnosti uvijek drugačijih karakteristika od regija jezgre, odnosno velikih sila.

3.2. Formiranje regije Zapadni Balkan

Unutar nestabilne regije Jugoistočne Europe u 1990-im formirala se manja regija naziva Zapadni Balkan. Sama riječ Balkan sastoji se od perzijske riječi *balk*, što znači blato i turskog sufiksa *-an*, koji se koristi u tvorbi umanjjenica. Balkan se prvotno koristio za naziv Stare planine u Bugarskoj, koja se tada još nazivala i *Haemus* (Todorova, 1997). U vremenima Osmanskog Carstva područje se Jugoistočne Europe nazivalo različitim imenima od Orijenta do Islamske Europe i tek se od 18. stoljeća počinje širiti naziv Balkan kao naziv regije. Među prvim je nazivima bio i naziv Balkanski poluotok zbog zablude kako planina Balkan predstavljasjevernu granicu poluotoka (Slukan Altić, 2009). Bitno je naglasiti kako riječ Balkan dobiva značajniju negativnu konotaciju (postojala je i prije) zbog utjecaja Balkanskih ratova i od sredine 20. stoljeća više se preferira naziv Jugoistočna Europa (Mazower, 2002).

Nakon ratova u 1990-im ponovo se sve češće spominje naziv Balkan kao naziv za regiju, ali sada se većinom odnosi na manji prostor područja bivše Jugoslavije za razliku od nekadašnjeg područja cijele Jugoistočne Europe. Ovdje je važno istaknuti kako je zapravo ponovno došlo do aktivnog korištenja (Zapadnog) Balkana kao regionalnog naziva (Babić, 2018). Paralelno s raspadom Jugoslavije trajalo je intenzivno integriranje europskih država u Europsku uniju i jugoslavenski su političari u novim državama aktivno počeli zagovarati

približavanje euroatlantskim integracijama. Na tragu tih ideja, zapadnoeuropski su političari počeli prihvaćati ideju o širenju Unije na (jugo)istok i smatrali su kako se novonastale države trebaju tretirati zajedno i tako aktivno raditi na ispunjavanju kriterija za ulazak u Uniju. Prvi se put termin Zapadni Balkan navodi u *Novom Ručnom atlasu* izdavačke kuće Mayers iz Njemačke (Sekulić, 1999). Europska unija prvi puta upotrebljuje taj naziv 1997. godine kada donosi „Politike regionalnog pristupa za zemlje Zapadnog Balkana“ (Milardović, 2000). Službeno se geografski, odnosno politički, određuje teritorij te regije u dokumentu „Uloga Unije u svijetu“ u čijem se sedmom poglavlju jasno određuju države koje se nalaze u Zapadnom Balkanu (Slukan Altić, 2009). Tada je određeno kako pod tu regiju potpada sedam država; one koje su nastale raspadom Jugoslavije (izuzimajući Sloveniju) te Albanija. Prema Milardoviću (2000) u tom je trenutku pojam Zapadni Balkan prešao iz virtualno-političkog u jasan geografski definiran pojam od strane političara.

Bitno je ovdje istaknuti kako sam pojam Zapadni Balkan geografski, odnosno iz perspektive toponomastike nije odviše točan niti precizan. Prema pravilu toponomastike, toponim se sastoji od svojeg izraza (jezičnog oblika, toponimskog lika) i svojeg sadržaja (identificiranog objekta ili stvarnosti ili referenta). Tek kada se uspostavi veza između toponimskog lika i referenta nastaje toponim (Zupanc, 2020). Zbog takvog se definiranja toponima postavlja pitanje koliko je Zapadni Balkan valjani naziv (toponim) za države koje obuhvaća prema politikama Europske unije. Naime, sadržaj toponima vezan je uz pet država koje sa svojim teritorijama uopće ne obuhvaćaju područje Stare planine Balkan prema kojoj je i nastao naziv za tu regiju. Jedino Srbija ima mali dio površine koji obuhvaća tu planinu i stoga je vrlo jasno kako planina Balkan ne dominira regijom, koja ju ima u svome nazivu (Milenković, 2018). Također, termin Zapadni isto nije najzgodniji jer nije jasno u odnosu na što je tih šest država zapadno pozicionirano.

Četiri godine od donošenja EU politike za regiju svi njeni čelnici nalaze se za istim stolom i počinju razgovarati o europskim integracijama. Na Zagrebačkom samitu u siječnju 2000. godine, pod pokroviteljstvom Ujedinjenog Kraljevstva i Francuske donesene su smjernice za zajedničko napredovanje prema europskim integracijama (Milardović, 2000). Hrvatski političari nisu bili najsretniji što ponovno moraju biti za istim stolom s političarima iz bivše države i gledali su više k slovenskom brzom priklanjanju europskim integracijama (Slukan Altić, 2009). Zapadni je Balkan tako već na početku imao brojne probleme u nastanku i formaciji, a najveći su uteg toj regiji predstavljali sukobi iz 1990-ih.

3.3. Razvoj regije Zapadni Balkan kao regije nestabilnosti u odnosima spram EU

Iako se mislilo kako se idejom o euroatlantskim integracijama obuzdao ratni vihor, sukobi na Kosovu i u Makedoniji su to demantirali. Uslijedile su još i neovisnosti Crne Gore i Kosova i gotovo točno 100 godina od Balkanskih ratova stvorene su ponovno države koje su provele skoro cijelo stoljeće u južnoslavenskim državnim tvorevinama. Prvi je tračak nade bio 2003. godine kada je predsjedništvo Europskog vijeća pripalo Grčkoj i kada je održan ponovni samit u Solunu na temu pridruživanja Zapadnog Balkana Uniji (Bieber i Tzifakis, 2019). Zadan je i simbolični rok za 2014. godinu kao godinu pridruživanja kako bi se na stogodišnjicu početka Velikog rata pokazalo kako je sada Europa ujedinjenija nego ikad prije. Slovenija je preuzela predsjedništvo 2008. godine i ponovno održala samit, no već je tada bilo jasno kako je 2014. godina nerealna za ulazak jer je regija bila još zaokupljena stjecanjem neovisnosti Kosova (Vračić, 2018). Točno deset godina poslije prvog, uslijedio je drugi samit u Solunu, na kojem se konstatirala bolna činjenica kako je od obećanog ulaska u EU jedino Hrvatska uspjela ući u Uniju i tako trajno napustiti Zapadni Balkan te ikakvo svrstavanje pod tu regiju (De Munter, 2019). Europski su čelnici zapravo bili i zadovoljni (osim BiH i Kosova sve su države imale status kandidata) s napretkom i obećali su ulazak u 2018. godini na stogodišnjicu kraja Velikog rata. Predsjedanje Vijećem u 2018. godini pripalo je Bugarskoj i na njenom je samitu u Sofiji zaključeno kako su države Zapadnog Balkana još daleko od ulaska u Uniju i kako ponovno nisu ispunjeni uvjeti za skorašnji ulazak. Hrvatska je 2020. godine dočekala i svoje prvo predsjedništvo Vijećem i simbolično nakon 20 godina od Zagrebačkog samita zaokružila priču uspjeha u EU integracijama organiziravši samit za države Zapadnog Balkana (Bačan, 2023). Niti 2020. u Zagrebu niti 2022. u Tirani nije se postigao oveći napredak, odnosno zabilježena je i stagnacija u pregovorima Crne Gore i Srbije s EU te blokiranje Sjeverne Makedonije od strane Bugarske u pregovorima.

S prolaskom godina padala je i podrška javnosti za ulazak u EU, odnosno počele su se javljati i sile konkurentne EU; Kina, arapske države, Turska itd. Povijesno gledano prostor Jugoistočne Europe nikad nije bio pod toliko jedinstvenim utjecajem jedne sile (EU-a/SAD-a), no dugotrajno stagniranje u integraciji Zapadnog Balkana u EU stvara pukotine koje se mogu pretvoriti u otvorene prolaze za jače utjecaje drugih država (Polović i Dujić Frlan, 2019). Politički, vojni, gospodarski i kulturni-medijski razvoj ove regije imaju stagnirajuća obilježja, pa čak pokazuju i nazadovanje što samo pridonosi na razvoju nestabilnosti. Ukupno se može reći kako Zapadni Balkan ima potencijal za europsku integraciju (tab. 2), ali na tom procesu treba raditi obostrano i isto tako to obostrano željeti.

Tab. 2. Napredovanje pojedine države prema članstvu u Europskoj uniji

Stupanj napredovanja	Albanija	Bosna i Hercegovina	Crna Gora	Hrvatska	Kosovo	Sjeverna Makedonija	Srbija
	Godina postignuća						
Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju	2006.	2008.	2007.	2001.	2015.	2001.	2007.
Formalni zahtjev za članstvo	2009.	2016.	2008.	2003.	2022.	2004.	2009.
Upitnik Europske komisije	2010.	2016.	2009.	2003.	/	2005.	2010.
Dobivanje statusa kandidata	2014.	2022.	2010.	2004.	/	2005.	2012.
Početak pregovora	2020. (Faza screeninga)	/	2012. (otvoreno 31 poglavlje)	2005.	/	2020. (Faza screeninga)	2014. (otvorena 22 poglavlja)
Završetak pregovora	/	/	/	2011.	/	/	/
Članstvo	/	/	/	2013.	/	/	/

Izvor: Europska komisija, 2022a-f.

4. HISTORIJSKO-GEOGRAFSKI PRIKAZ GEOPOLITIČKOG RAZVOJA ZAPADNOG BALKANA (JUGOISTOČNE EUROPE)

4.1. Geopolitički razvoj od doseljavanja Slavena do 1453. godine

Podjelom Rimskog Carstva 395. godine u području Jugoistočne Europe stvara se granica tokom rijeke Drine, koja je kroz različite povijesne aspekte prisutna sve do današnjih dana. Kroz razne povijesne sukobe između Bizantskog Carstva (nasljednika Istočnog Rimskog Carstva) s Francima, Avarima, Protobugarima itd., otvorio se prostor za doseljavanje Slavenau područje današnjeg Zapadnog Balkana i južnije (Todorova, 1997). Još do danas nije u potpunosti utvrđeno kako i kada su se točno Slaveni doselili u to područje, ali jasno je kako su se slavenski narodi zadržali sve do današnjih dana u ovome području (Luketić, 2013). Upravo je zbog važnosti slavenskih naroda za današnje stanje u području Zapadnog Balkana njihovo doseljavanje izabrano kao početak historijsko-geografskog prikaza.

Većina se znanstvenika slaže kako su se Slaveni u najvećoj mjeri počeli doseljivati u prvim desetljećima sedmog stoljeća formirajući svoje kneževine pod različitim vazalskim odnosima i savezništvima. Ključna je bila neuspjela opsada Carigrada 626. godine u kojoj su Slaveni zajedno s Avarima htjeli srušiti Bizantsko Carstvo. Avari su bili nezadovoljni sa slavenskom pomoći prilikom opsade i dogodio se raskol između njih, odnosno Slaveni su se našli između dviju jakih država (avarske i bizantske) te se počeli stalno naseljavati na području Jugoistočne Europe (Mazower, 2002). Konstantin VII. Porfirogenet piše kako su se Slaveni u to područje doselili iz područja današnje Poljske i Njemačke, odnosno iz Crvene Hrvatske i Bijele Srbije. Te izvještaje nekoliko je povjesničara u 19. i 20. stoljeću osporavalo, no svi su se složili kako su se Slaveni zasigurno doselili jer jezično ne pripadaju okolnim narodima (Milardović, 2000).

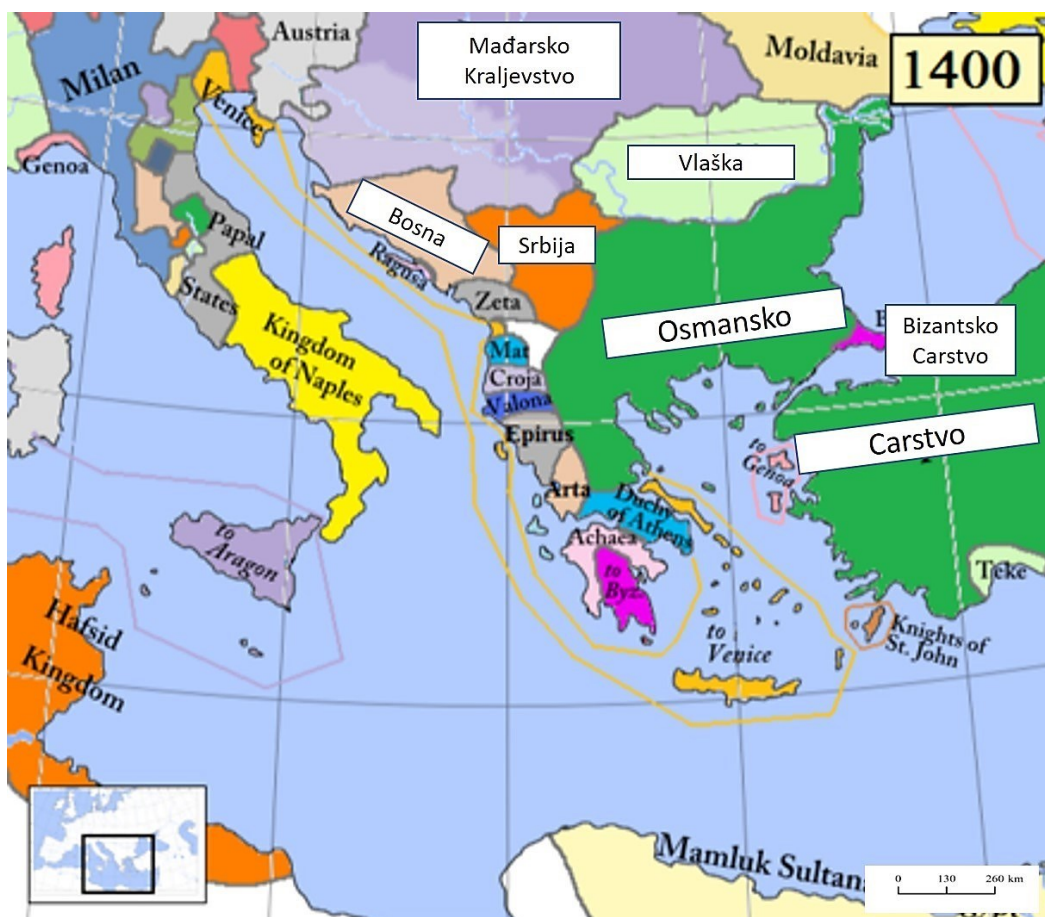
Prva uspješnija slavenska država neupitno je bila Prvo Bugarsko Carstvo (sl. 3), koje je nastalo slaveniziranjem Protobugara te prihvaćanjem tada istočnog katoličanstva. Ovo je Carstvo početkom 10. stoljeća dolazilo u više sukoba s Hrvatskim „Kraljevstvom“, koje se pozicioniralo kao sila na području današnje Hrvatske te Bosne i Hercegovine (Runciman, 2018). Bugarsko je Carstvo osvojeno od strane Bizanta 1018. godine, a Hrvatsko Kraljevstvo početkom 12. stoljeća od Mađarskog Kraljevstva. Uz ove se dvije slavenske države spominju još i Duklja (kasnije Zeta) na području Crne Gore te Raška na području današnje južne Srbije. Već za ranih slavenskih država, prisutni su pritisci okolnih većih državnih sila, ponajprije Bizanta, a zatim Mađara i Venecije (Todorova, 1997). Nikada područje današnjeg Zapadnog Balkana nije bilo pod jednom slavenskom državom sve do Jugoslavije u 20. stoljeću.

Sl. 3. Države Jugoistočne Europe oko 925. godine

Izvor: Hxseek, 2021.

Bizantsko je Carstvo stoljećima ratovalo na dva fronta; u Jugoistočnoj Europi i na području Bliskog istoka, što je slabilo Carstvo na čiji su se uštrb širile brojne druge države. Tako sredinom 13. stoljeća počinje uspon Osmanskog Carstva, koje će preko pet stoljeća biti važan geopolitički faktor današnjeg Zapadnog Balkana. Istovremeno počinje uspon (sl. 4) srednjovjekovnog Bosanskog Kraljevstva, Raške (Srbije) i Drugog Bugarskog Carstva (Mazower, 2002). Zaredali su se veliki bizantski i južnoslavenski porazi protiv Osmanlija; bitka na rijeci Marici 1371. godine, bitka na Kosovu polju 1389. godine, bitka kod Nikopolja 1396. godine itd. Pred Osmanlijama su padala kraljevstva i carstva, ali Konstantinopol je bio nepokoriv sve do 1453. godine. Neki povjesničari navode osmansko osvajanje prijestolnice nasljednika Istočnog Rimskog Carstva kao početak Novog vijeka, dok drugi to ipak pripisuju Kolumbovom otkriću Amerike (Babić, 2014). Sigurno je kako se Bizant više nije obnovio kao država, a njegovu je nekad slavnu ulogu preuzelo Osmansko Carstvo s dominantnom islamskom vjeroispovijesti. Ugarsko je Kraljevstvo postalo crta obrane Europe od Osmanlija, odnosno teritorij Hrvatske. Iako se našla unutar istog Carstva, Jugoistočna Europa nije se vjerski niti etnički homogenizirala (Todorova, 1997).

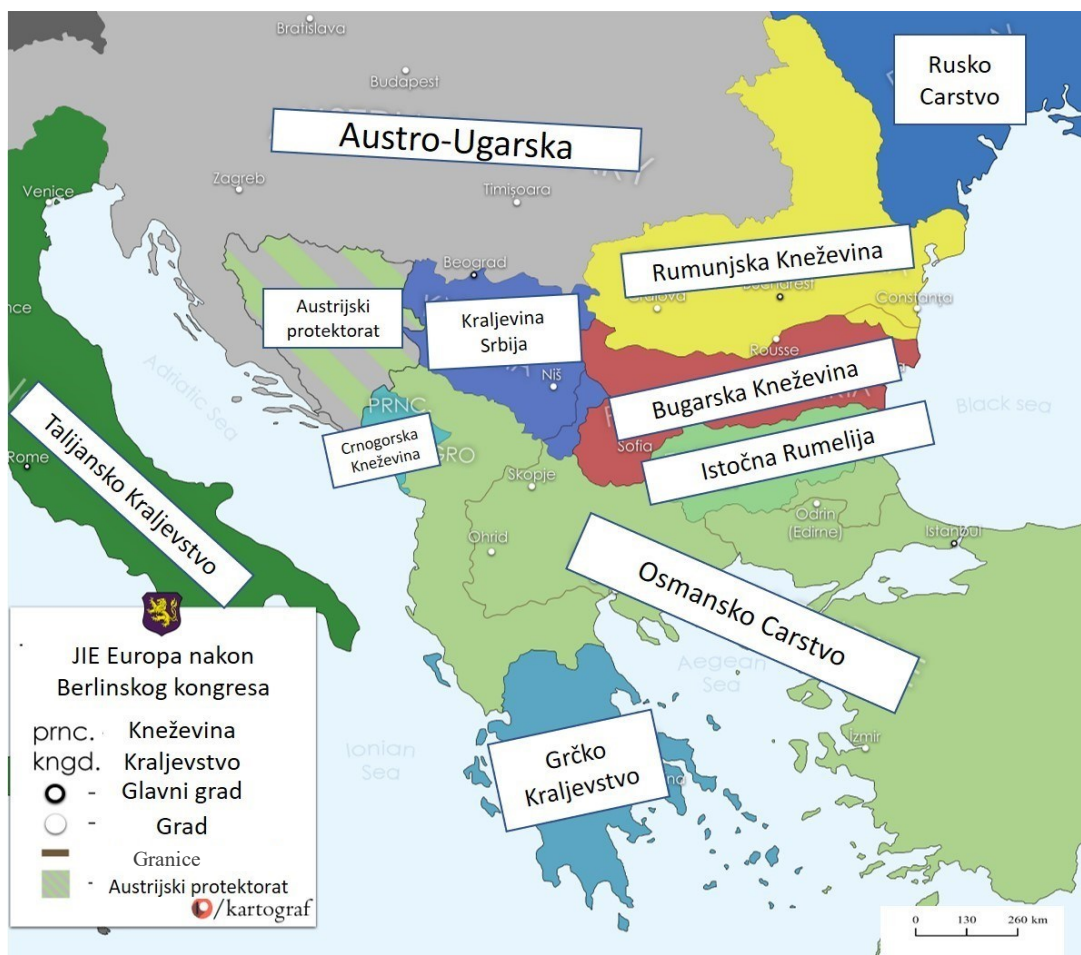
Sl. 4. Države Jugoistočne Europe oko 1400. godine
Izvor: Wikiwand.com, 2009.

4.2. Geopolitički razvoj od 1453. do 1914. godine

Od pada Konstantinopola trebalo je oko 500 godina da se kompletan prostor Zapadnog Balkana i Jugoistočne Europe oslobodi od Osmanlija. Hrvati su kontinuirano ratovali protiv Osmanlija od 1493. godine do 1593. godine, da bi tek mirom u Srijemskim Karlovcima 1699. godine pod mađarsku/habsburšku upravu vratili prostore današnje Hrvatske (Luketić, 2013). U bitkama je stradao i mađarski kralj, pa je tako pravo na hrvatsko-ugarsku krunu preneseno na dinastiju Habsburg, čime je stvorena snažna i velika Monarhija na sjeveru Zapadnog Balkana, koja je stoljećima graničila s Osmanlijama na granici većinski određenoj tokom Save i Dunava (Todorova, 1997). Mletačka se Republika pozicionirala na području Dalmacije od 1409. sve do napoleonskih osvajanja, a jedina uvjetno slobodna slavenska država ostala je Ragusa, odnosno Dubrovačka Republika (Mazower, 2002).

Usponom Napoleona mijenjaju se i granice na Zapadnom Balkanu, odnosno osnivaju se Ilirske pokrajine s granicom sve do Save i obuhvatom čitave Dalmacije. Dubrovačka Republika

biva ukinutom, a početkom 19. stoljeća uviđa se i sve veća nepotrebnost Vojne krajine u svrhu obrane od Osmanlija (Dukovski, 2005). Srbi, Crnogorci, Bugari i Grci kroz početak 19. stoljeća aktivno se počinju buniti protiv osmanske vlasti te kroz nekoliko desetljeća dobivaju svoja vazalna prava unutar Carstva (sl. 5). Grčka je 1829. godine izborila trajnu samostalnost i time pokazala kako Osmanlije više nemaju prijašnju moć (Jelavich, 1983). Uz tradicionalne habsburške i osmanske utjecaje u Jugoistočnoj Europi se 1850-ih javljaju i ruski. Nakon Krimskog rata, ruski se interesi gube, no 1878. godine pomažu Bugarima uspostaviti samostalnu državu (Glenny, 2012). Austro-Ugarska s prijezirom gleda na novu silu u svome susjedstvu i na Kongresu u Berlinu 1878. godine, zajedno s drugim državama, priznaje neovisnost Srbije, Crne Gore i Rumunjske kako bi spriječila širenje ruskog utjecaja (Todorova, 1997). Američki promatrači komentirali su kako su sada umjesto jednog „bolesnika s Bospora“ dobili nekoliko „manijaka“ s Balkana (Jelavich, 2015). Također, Austro-Ugarska je stekla pravo upravljanja nad Bosnom i Hercegovinom te ju je anektirala 1908. godine.

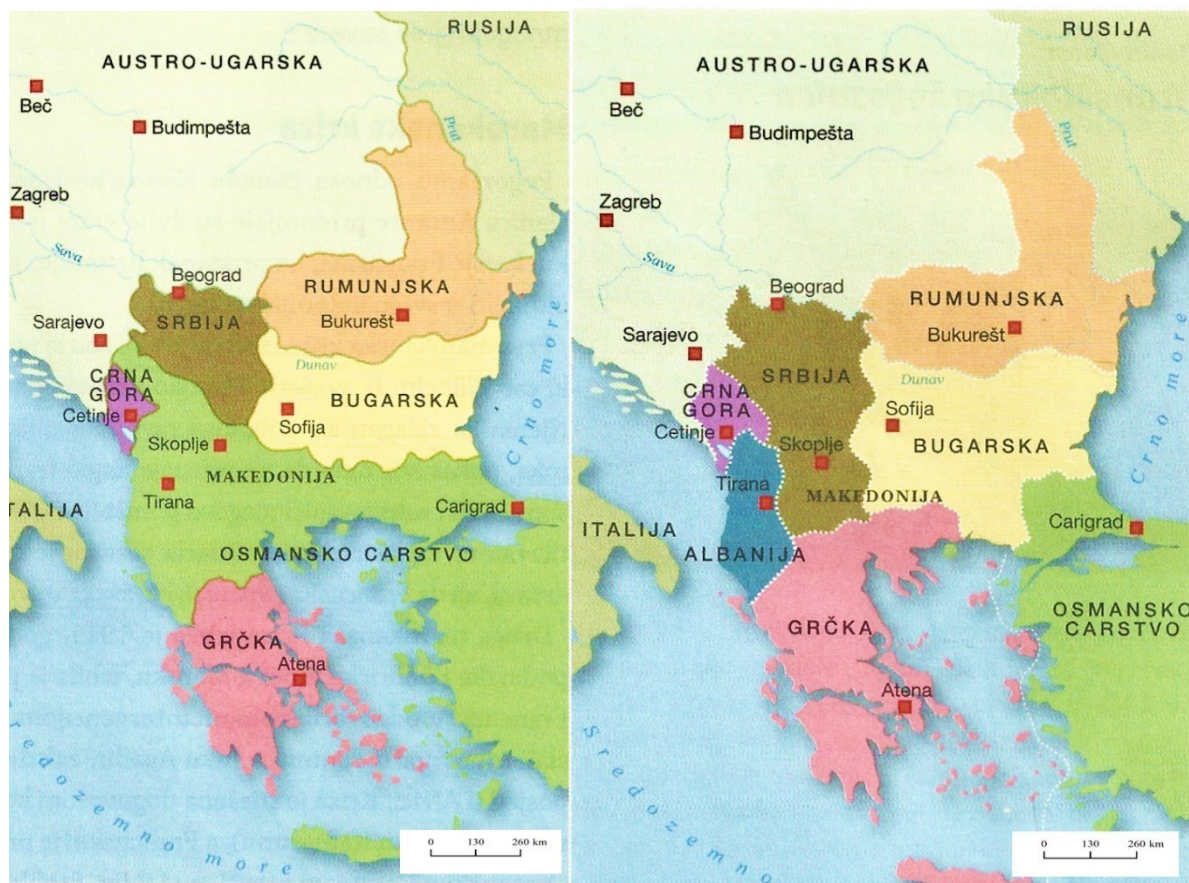

Sl. 5. Države Jugoistočne Europe poslije Berlinskog kongresa

Izvor: Kartograf, 2020.

Stvaranjem novih država u području Jugoistočne Europe otvorena je Pandorina kutija, odnosno bilo je jasno kako se Osmansko Carstvo ne će uspjeti održati u tom dijelu Europe. Na

početku 20. stoljeća Europa se nalazi pred sukobom neviđenih razmjera (Kaplan, 1993). Povećanjem broja država raste i broj međusobnih napetosti, a manje države traže pomoći većih što ih sve nepovratno dovodi u međusobne sukobe. U listopadu 1912. godine situacija je eskalirala i dovela do Prvog balkanskog rata (sl. 6) u kojem su udružene snage Bugarske, Srbije, Crne Gore i Grčke porazile Osmanlije i omogućile stvaranje slobodne Albanije (Dukovski, 2005). Prvi je doveo i do Drugog balkanskog rata jer su saveznici smatrali kako je Bugarska dobila previše teritorija, odnosno nije postignut dogovor oko podjele teritorija današnje Sjeverne Makedonije (Mazower, 2002). U godinu početka Velikog rata Jugoistočna Europa ulazi s brojnim utjecajima velikih sila; Rusija neposredno utječe na Srbiju, Njemačka i Austro-Ugarska na Osmansko Carstvo i Bugarsku, Italija na Albaniju, Ujedinjeno Kraljevstvo na Grčku itd. Višestoljetni tandemski utjecaj na Jugoistočnu Europu Habsburgovaca sa sjevera i Osmanlija s jugoistoka otišao je u povijest, pa područje JIE Europe postaje bačva baruta, poligon za igru velikih europskih sila (Todorova, 1997).

Sl. 6. Države Jugoistočne Europe prije i poslije Balkanskih ratova
Izvor: Petrić i Raguž, 2014.

4.3. Geopolitički razvoj od 1914. do 2023. godine

Veliki njemački kancelar Otto von Bismarck 1888. godine izjavio je kako će sljedeći veliki europski rat početi iz neke proklete gluposti na Balkanu, a priuipitan o osvajanju istog područja odgovorio je kako ono nije vrijedno niti jednog pomeranskog grenadijera² (Ilić, 2021). Ispostavilo se kako je Otto bio u pravu, 1914. godine kao povod Velikom ratu bio je atentat na austrijskog prijestolonasljednika u Sarajevu, kojeg je ubio pripadnik srpske revolucionarne organizacije „Crna ruka“ (Kaplan, 1993). Nakon Prvog svjetskog rata, potpuno su nestale dvije višestoljetne silnice Jugoistočne Europe; Austro-Ugarska i Osmansko Carstvo. Stvorena je Jugoslavija (sl. 7), koja je više bila disfunkcionalna, nego funkcionalna kao državna zajednica jer je uključivala već stvorene nacije i nije bilo mogućnosti razvoja jedinstvene južnoslavenske nacije (Dunačić, 2022). Francuska i Ujedinjeno Kraljevstvo otvoreno su utjecale na Jugoistočnu Europu kroz savez Male Antante i kroz nastavak podrške Grčkoj. Italija je i dalje gledala prema širenju svojih interesa u Albaniji (Dukovski, 2005).

Sl. 7. Države Jugoistočne Europe nakon Prvog svjetskog rata

Izvor: Kaniški, 2021.

Osmansko Carstvo pod vodstvom Mustafe Kemala Atatürka pretvorilo se u Republiku Tursku te do danas ostalo pozicionirano u Maloj Aziji i malim dijelom u Europi (Kaniški, 2021). U

² vojnik zadužen za bacanje ručnih bombi

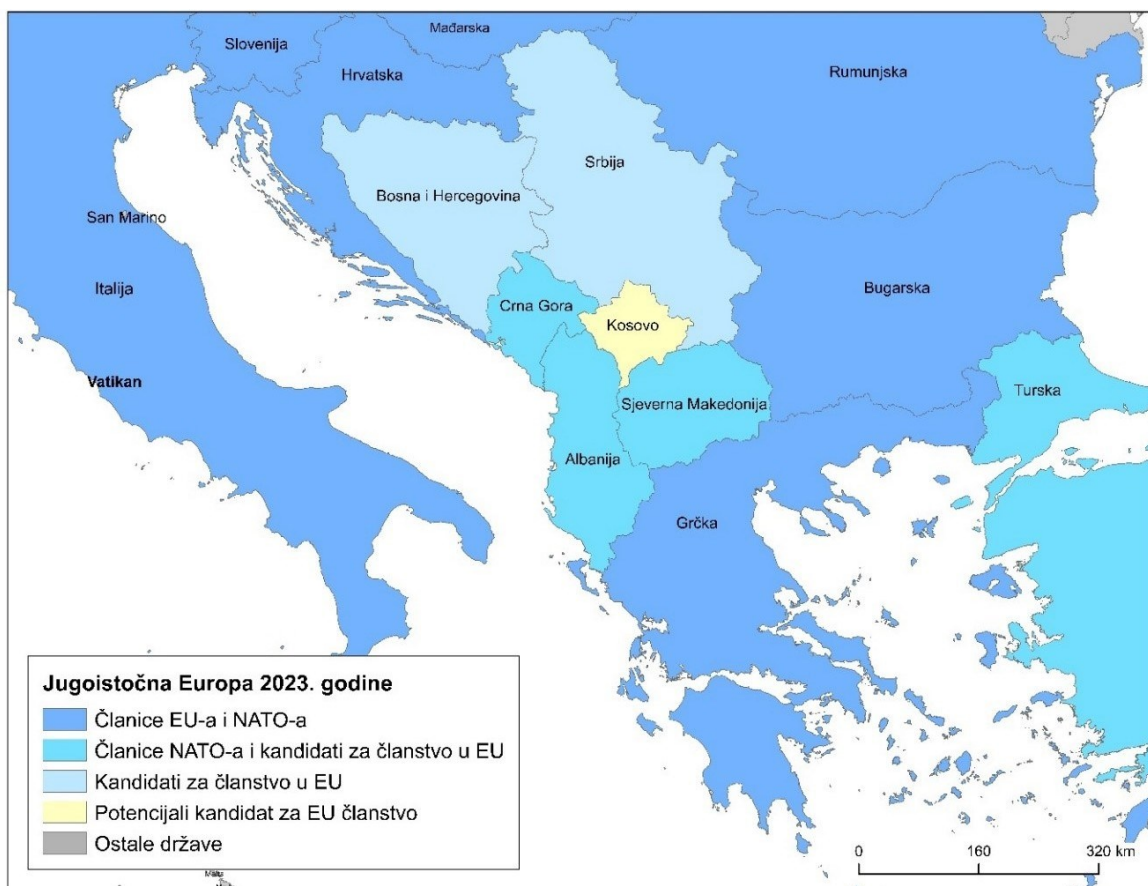
međuratnom razdoblju Jugoslavija je proživjela niz unutar političkih kriza većinom uzrokovanih na relaciji Srba i Hrvata. Rumunjska je od Mađarske dobila Transilvaniju, a Bugarska je kao ratna gubitnica ostala bez izlaza na Egejsko more (Mazower, 2002).

Pred početak Drugog svjetskog rata Albanija je postala marionetska država Italije, Rumunjska i Bugarska ušle su u savezništvo s Nijemcima i Talijanima, a 1941. godine počela je opsada Jugoslavije i Grčke. Teritorijem Jugoslavije okoristile su se susjedne države, a nastala je i ustaška tvorevina Nezavisna Država Hrvatska (Dunačić, 2022). Nakon Drugog svjetskog rata više-manje su obnovljene granice koje su postojale pred sam rat. Ipak, sada je došlo do promjene utjecaja vanjskih sila na području Jugoistočne Europe; tako je Sovjetski Savez pod svoj utjecaj uzeo Bugarsku i Rumunjsku, Jugoslavija i Albanija krenule su svojim putem komunističke nesvrstanosti, a Grčka (nakon građanskog rata) i Turska potpale su pod britansko-američki utjecaj (Polović i Dujić Frlan, 2019). Spuštanjem Željezne zavjese od Kielskog zaljeva do Trsta cijela se Jugoistočna Europa trebala naći u tzv. sovjetskoj sferi, no Jugoslavija i Albanija prekinule su veze s SSSR-om i sve do kraja Hladnog rata „igrale“ su različite uloge, odnosno surađivale su i sa Zapadom, i s Kinom i sa svim nesvrstanim državama (Milardović, 2000). Također, Grčka je nakon poraza komunista u Građanskom ratu ušla u zapadnu sferu utjecaja, odnosno Turska je prekinula neutralnost iz rata i ušla 1952. godine u NATO savez (Dukovski, 2005).

Jedina napeta situacija u tijeku Hladnog rata, izravno vezana uz Jugoistočnu Europu, bila je podjela Cipra 1974. godine, no Turska i Grčka uspjele su se suzdržati od vojnog sukoba jer su obje bile unutar NATO-a (Luketić, 2013). Domino efekt višestranačkih izbora krenuo je iz Poljske u ljeto 1989. godine i do ljeta 1990. godine obuhvatio je sve države Jugoistočne Europe. Iako se činilo kako će promjena režima proći bez većih sukoba, u Jugoslaviji je 1991. godine počeo rat za neovisnost saveznih republika (Calic i Janik, 2019). Tragedije Vukovara i Dubrovnika vjerojatno su natjerale međunarodnu zajednicu da prestanu inzistirati na pokušajima spašavanja Jugoslavije i u siječnju 1992. godine priznata je neovisna Hrvatska i Slovenija, a nedugo zatim i neovisna Bosna i Hercegovina te Makedonija, koja je priznata pod imenom Bivša Jugoslavenska Republika Makedonija (Dunačić, 2022). Nakon niza ratnih tragedija i vojnih operacija za oslobođenje teritorija, rat je u Hrvatskoj te Bosni i Hercegovini završio u jesen 1995. godine, da bi se mirnom reintegracijom hrvatskog Podunavlja završile i sve okupacije teritorija (Babić, 2014). Tek što je uspostavljen mir u ove dvije nove države, počeo je sukob na Kosovu, koji je ponovno završio u krvi i rezultirao NATO-ovim bombardiranjem Srbije 1999. godine (Babić, 2018). Na ovaj se sukob nastavio sukob u Makedoniji između Albanaca i Makedonaca, koji zahvaljujući pregovorima, nije eskalirao u

veće razmjere. U Jugoslaviji su tako ostala Srbija i Crna Gora te Kosovo, koje je bilo pod protektoratom UN-a. Konačni raspad Jugoslavije završio je proglašenjem neovisnosti Crne Gore 2006. godine i neovisnošću Kosova 2008. godine. Gotovo je indikativno kako je proces balkanizacije započet 1912. godine u Prvom balkanskom ratu završen tek 2008. godine (Dunačić, 2022).

Gledajući širu sliku Jugoistočne Europe, članice NATO-a i EU-a postale su Hrvatska, Slovenija, Rumunjska, Bugarska i Grčka, dok su Crna Gora, Albanija i Sjeverna Makedonija samo članice NATO-a. Međutim, sve države JIE Europe, koje još nisu u EU, imaju status kandidata za članstvo (osim Kosova) i time je zapravo uvjetno zatvoren prostor za utjecaj drugih sila na ovome prostoru osim u svrhu političke propagande ili u svrhu ekonomske suradnje (Polović i Dujčić Frlan, 2019). Ukupno je tako cijeli prostor Jugoistočne Europe, koji je kroz povijest bio „razapet“ između različitih silnica moći, ovoga puta „uvjetno“ većinski pod zajedničkim zapadnoeuropskim (američkim) utjecajem, koji se negdje potpuno manifestirao, a negdje je još „zapao“ u pregovorima (sl. 8).

Sl. 8. Države Jugoistočne Europe i njihova članstva u međunarodnim integracijama 2023. godine

Izvor: Eurostat, 2020.

5. ASPEKTI NESTABILNOSTI

Kao što je već prethodno objašnjeno, regije nestabilnosti vežu se uz brojne unutarnje podjele te različite utjecaje geopolitičkih sila. Tako se u ovome poglavlju govori o pet aspekata nestabilnosti, koji ukupno dovode do šire slike cijelog Zapadnog Balkana u formi tako opisane regije.

5.1. Politički aspekt

Prvi je analizirani aspekt nestabilnosti politički, koji se može definirati na tri načina: prvi ga način opisuje kao sklonost promjeni političkog režima ili vlade, drugi se način opisuje kao brojnost političkih nemira i nasilja u sveopćem društvu i treći način odnosi se na nestabilnost u politikama, odnosno na sklonost čestim promjenama zakona i politika prema gospodarstvu, kulturi, manjinama itd. (Kolstad, n.d.). Alesina i dr. (1996) govore o političkoj nestabilnosti kao o sklonosti promjenama izvršne vlasti, bilo ustavnim ili protuustavnim sredstvima te se tako indirektno utječe na nestabilnost cijeloga društva. Ovdje je još korisno spomenuti i Samuela Huntingtona (1996) koji političku nestabilnost vidi kao stanje u kojem su političke institucije, procesi i odlučivanje u društvu poremećeni, a politički sustav nije u stanju održati stabilnost. U ovome radu korist će se tri indeksa kako bi se predočila politička nestabilnost država Zapadnog Balkana; indeks političke transformacije, indeks državnog upravljanja i indeks krhkosti (fragilnosti). Prva dva indeksa izradila je Bertelsmann Fundacija te su dio većeg BTI indeksa, odnosno indeksa ukupne transformacije država k demokratski-kapitalistički orijentiranima (BTI Projekt, 2022a).

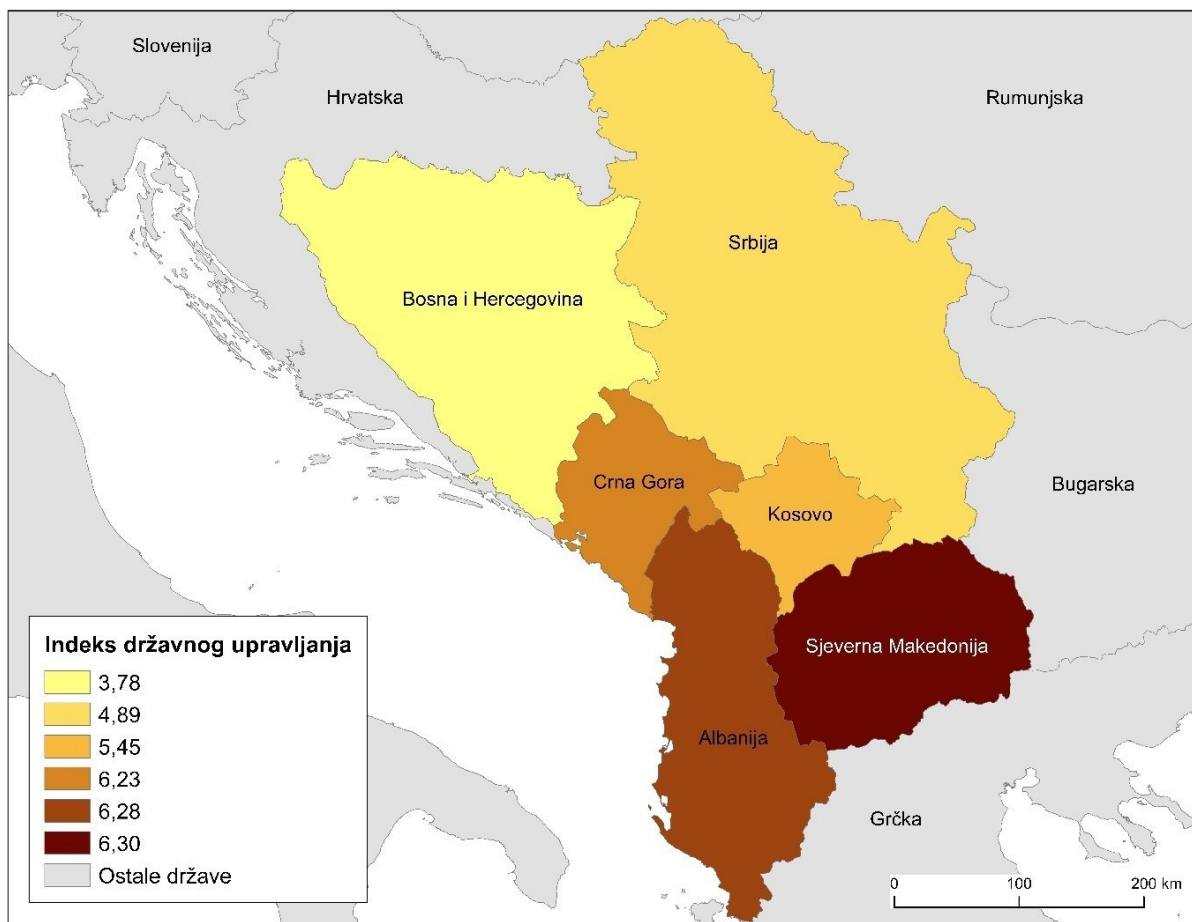
Indeks političke transformacije mjeri se kroz pet pokazatelja: državnost, politička participacija, vladavina prava, stabilnost demokratskih institucija te politička i društvena integracija. Ukupno je kroz pet pokazatelja obuhvaćeno čak 18 sastavnica, a ukupna je kategorizacija izvedena iz klasifikacije na demokracije i autokracije, to jest postoji pet stupnjeva napretka prema potpuno demokratskoj državi (BTI Projekt, 2022b). Iako se razlikuju po veličini samog indeksa (sl. 9), sve države Zapadnog Balkana (osim BiH) spadaju u stupanj tzv. defektne demokracije, koju karakterizira slabo ili stagnirajuće napredovanje prema potpunoj demokraciji i političkoj stabilnosti. Bosna i Hercegovina spada u stupanj tzv. vrlo defektne demokracije, za koju je karakteristično stagniranje demokratskih procesa i nepostojanje želje za napretkom niti postizanjem trajnije stabilnosti (BTI Projekt, 2022b).

Sl. 9. Države Zapadnog Balkana prema indeksu političke transformacije 2022. godine

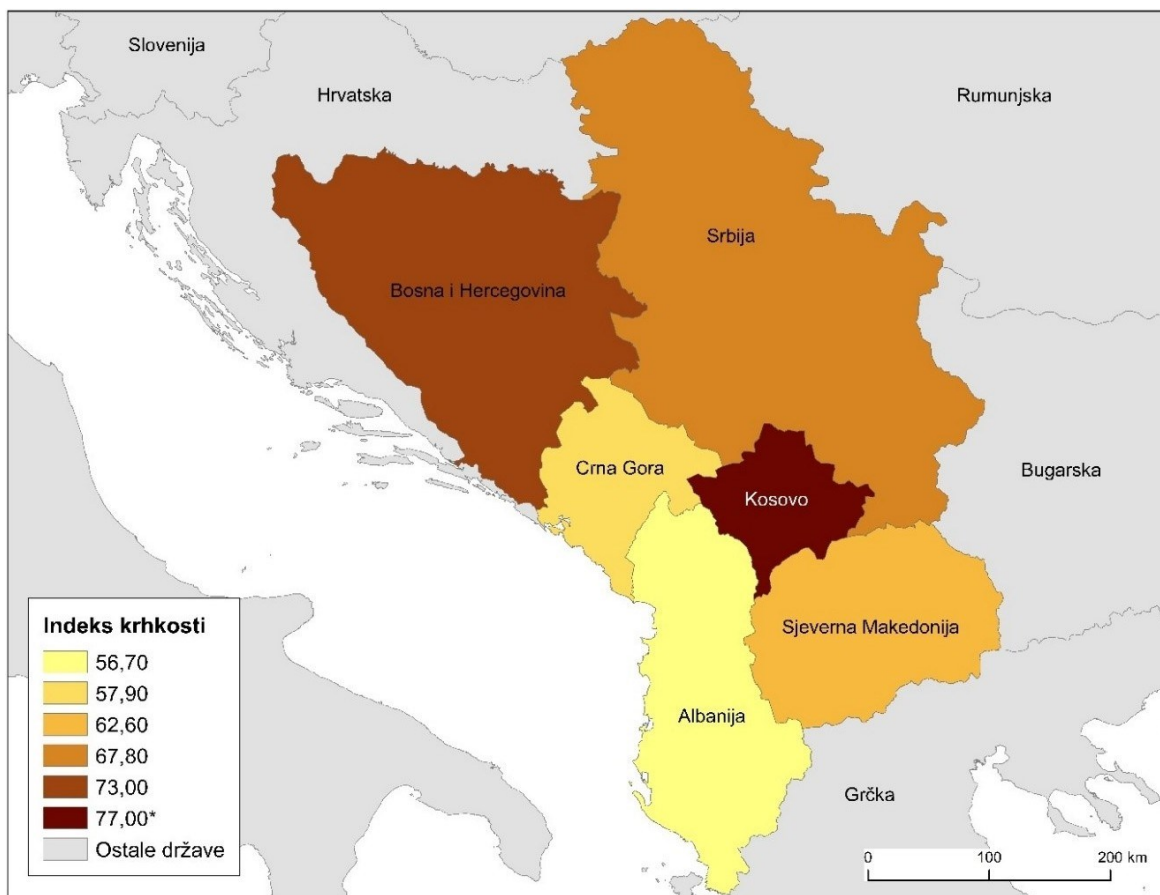
Izvor: BIT Projekt, 2022b., Eurostat, 2020.

Drugi korišteni indeks odnosi se na državno upravljanje, odnosno koliko su države sposobne donositi kvalitetne političke odluke, koliko su odgovorne i koliko su dosljedne u provođenju svojih politika. Ovaj se indeks temelji na 20 sastavnica razvrstanih u pet pokazatelja: razina odgovornosti, sposobnost upravljanja, učinkovitost resursa, izgradnja konsenzusa i međunarodna suradnja (BTI Projekt, 2022c). Ukupno je pet kategorija uspješnosti upravljanja, odnosno država može biti neuspješna u upravljanju ili vrlo dobra. Tri zapadnobalkanske države (Albanija, S. Makedonija i Crna Gora) iako se razlikuju u razini samog indeksa (sl. 10) imaju dobru razinu upravljanja, koju karakterizira relativna stabilnost i odgovornost u donošenju politika te određena sposobnost. Srbija i Kosovo spadaju u kategoriju umjerene kvalitete državnog upravljanja, koju obilježava manja sposobnost i odgovornost u državnom upravljanju. Bosna i Hercegovina najlošije stoji prema ovome indeksu, ona spada u predzadnju kategoriju, odnosno u slabo državno upravljanje, koje nema potpuni nadzor nad državnim institucijama, nije sposobna donositi kvalitetne političke odluke i ne postoji dosljednost u provođenju politika (BTI Projekt, 2022c).

Sl. 10. Države Zapadnog Balkana prema indeksu državnog upravljanja 2022. godine
Izvor: BIT Projekt, 2022b., Eurostat, 2020.

Treći je korišteni indeks nekoć bio poznat kao indeks propalih država, no danas je taj izraz zamijenjen s pojmom fragilnosti (krhkosti). Ovaj indeks izračunava *analitički centar „Fond for Peace“* već 66 godina i indeks slovi kao visoko pouzdan jer se temelji na 12 indikatora. Cilj je indeksa pokazati ranjivost države na sukobe ili kolapse u različitim sferama (Found for Peace, 2022). Na Zapadnom Balkanu najnižu razinu krhkosti ima Albanija (sl. 11), koja zajedno s Crnom Gorom spada u skupinu stabilnih država, odnosno država koje imaju razinu otpornosti na sukobe i nisu sklone kolapsu. U skupinu upozoravajućih država spadaju Srbija i Sjeverna Makedonija, koje obilježavaju manje stabilnosti odnosno niža razina otpornosti. Bosna i Hercegovina te Kosovo spadaju u istu skupinu upozoravajućih, ali u dodatnu podskupinu, visoko upozoravajućih, s još nižom razinom otpornosti. Za Kosovo se indeks ne izračunava direktno jer se odnosi samo na UN članice, ali u ovom je slučaju indeks izračunat kroz pokazatelje koji se koriste i za druge države (Found for Peace, 2022). Ukupno se indeks krhkosti ove regije razlikuje od okolnog europskog okruženja, koje je označeno kao stabilno (osim pojedinih država Istočne Europe).

Sl. 11. Države Zapadnog Balkana prema indeksu krhkosti 2022. godine

Izvor: Found for Peace, 2022., Eurostat, 2020.

Koristeći tri indeksa koji se neposredno oslanjaju na definicije političkih nestabilnosti s početka ovog poglavlja, mogu se donijeti i neki opći zaključci. Kroz sva tri indeksa uočeno je kako države Zapadnog Balkana stoje lošije u odnosu na svoje susjedne države. Tri zapadnobalkanske države (S. Makedonija, Crna Gora i Albanija) pozicionirane su nešto bolje u odnosu na ostale tri, odnosno bilježe nešto bolje pokazatelje. Helić i Mangnall (2021) navode kako je politička nestabilnost na Zapadnom Balkanu u porastu, umjesto da se događa suprotni proces približavanja Uniji i ostalim euroatlantskim integracijama. Već je više međunarodnih izvještaja pokazalo kako u Srbiji demokracija slabi, kako se smanjuje funkcionalnost Bosne i Hercegovine, a posebice brine unutarpolitičko stanje u Crnoj Gori. Bieber (2018) govori o stabilokracijama na području Zapadnog Balkana, odnosno hibridnim režimima između demokracija i autokracija, koji osiguravaju stabilnost, ali ne i prosperitet. Nakon ratnih sukoba u 1990-ima nikada nije provedena potpuna tranzicija prema funkcionalnim i stabilnim demokracijama jer su svi političari iz tog doba nastojali zadržati stečenu vlast, pa su posrnuli u hibridne političke režime umjesto da završe demokratsku tranziciju (Bugojski, 2014).

5.2. Vojni aspekt

Sljedeći je aspekt nesigurnosti onaj vojni, koji se, također, može definirati na više načina, no općenito je to stanje u kojem se država ili regija suočavaju s prijetnjama, rizicima ili ranjivostima povezanim s njihovim vojnim sposobnostima, nacionalnom obranom ili potencijalom za oružani sukob (Okoli, 2013). Vojna nesigurnost ima nekoliko izvora: vanjske prijetnje (opasnosti iz drugih država – rizik od agresije, teritorijalni sporovi, prekogranični sukobi ili širenje oružja za masovno uništenje itd.), unutarnje prijetnje (politička nestabilnost, građanski nemiri, etničke, sektaške, separatističke napetosti itd.), utrka u naoružanju i regionalna neravnoteža moći (strah od vojnog nadmašivanja susjednih država), ograničenja resursa (nedovoljno ulaganje u vojnu infrastrukturu, modernizaciju opreme, provedba obuke itd.), tehnološki napredak (kibernetičko ratovanje, bespilotni sustavi i napredno oružje) i širenje nuklearnog oružja i drugog oružja za masovno uništenje (Shultz i dr., 2011). Pattison (2014) govori i o sve većoj ulozi „privatnih“ ratova u vojnoj nesigurnosti, odnosno povećanju broja plaćeničkih skupina koje doprinose širenju ratnih razaranja. McKinlay i Cohan (1976) detaljno razrađuju kvantitativne modele vojne nestabilnosti u korelaciji s političkom i ekonomskom te ukazuju i na potencijalni izbor pokazatelja prilikom istraživanja vojnih aspekata. Za predodžbu vojnog aspekta nestabilnosti koristit će se ponovno nekoliko kvantitativnih pokazatelja: *Power* indeks, veličina zrakoplovstva, broj vojnika, broj vojnih vozila i tenkova, veličina vojnog budžeta i vojna trgovina.

Power indeks jedinstveni je vojni pokazatelj koji rangira 145 država svijeta prema vojnoj snazi, ukupno koristi preko 60 pokazatelja, koji se kreću od općenitih podataka za vojsku, do demografskih i financijskih pokazatelja za samu državu (Russell, 2023a). Što je indeks manji (sl. 12), to je država vojno moćnija, odnosno na Zapadnom Balkanu prema tom je indeksu to Srbija, koja se nalazi na 58. mjestu u svijetu. Najslabije pozicionirano je Kosovo, na 134. mjestu, koje još nema niti službeno formiranu vojsku. Trenutno Kosovske snage sigurnosti (KSF) predstavljaju vojsku Kosova jer prema Rezoluciji UN-a Kosovo ne smije još formirati svoju samostalnu vojsku, pa je KSF pod konstantnim nadzorom NATO-a i UN-a (Diab, 2018). Sve države Zapadnog Balkana imaju relativno visok indeks što znači relativno slabu vojnu snagu te se time ruše ideje o snažnim vojskama u toj regiji, odnosno sukobima za koje se čeka da samo planu. Također, ove države gube na snazi i poradi loših gospodarskih i demografskih pokazatelja, koji sugeriraju da bi u slučaju ikakvih ratova, ove države imale velike probleme.

Sl. 12. Države Zapadnog Balkana prema Power indeksu 2023. godine

Izvor: Russell 2023a., Eurostat, 2020.

Sastavni je dio Power indeksa i veličina zrakoplovstva pojedine države, koji je sljedeći analizirani pokazatelj. Po veličini zrakoplovstva (sl. 13) prva je Srbija koja ima 117 jedinica zrakoplovstva, odnosno po kategorijama ima borbene zrakoplove, transportne zrakoplove, helikoptere, trenažne zrakoplove i bespilotne letjelice (Russell, 2023b). Nakon Srbije s 22 jedinice zrakoplovstva je Bosna i Hercegovina, odnosno postoji izuzetno velika razlika između Srbije i ostalih država prema veličini zračne eskadrile. BiH i ostale države imaju samo helikoptere među svojim zračnim jedinicama. Također, Kosovo uopće nema vojno zrakoplovstvo zbog još nepotpuno formirane vojske. Uz zrakoplovstvo je vezana i zračna obrana, koju ima jedino Srbija, dok, primjerice, BiH do 2019. godine nije niti imala nadzor nad svojim nebom, nego su to činile Srbija i Hrvatska za nju (Tanović, 2019). Općenito se može reći kako je stanje vojnog zrakoplovstva na Zapadnom Balkanu loše, odnosno niti se u njega ulože, niti je potpuno operabilno jer dosta je helikoptera izvan funkcije zbog skupih remonata. Na taj način nebo nad Zapadnim Balkanom većinom je nebranjeno, te potencijalno može biti vojna meta drugima u slučaju bilo kakvih sukoba.

Sl. 13. Države Zapadnog Balkana prema veličini zrakoplovstva 2023. g.

Izvor: Russell, 2023b, Eurostat, 2020.

Treći izabrani pokazatelj odnosi se na približni broj samih vojnika po pojedinoj državi te je, također, sastavni dio *Power* indeksa. U ovom pokazatelju uključeni su vojnici svih rodova vojske, odnosno pojedine države nemaju mornaricu, a Kosovo nema ni zrakoplovstvo. Najveći broj vojnika (sl. 14) ima Srbija i to približno oko 25 000, a slijede ju Bosna i Hercegovina te Sjeverna Makedonija (Russell, 2023c). Najmanju vojsku ima Crna Gora, koja je ujedno i najmlađa vojska ove regije (ne računajući KSF kao neformalnu vojsku) nastala 2007. godine sjecanjem samostalnosti (Babić, 2018). Vojska BiH sastavljena je od vojske Republike Srpske i od vojske Federacije BiH te legitimno uključuje pripadnike svih triju naroda (Budimir, 2019). Na čelima svih vojski regije stoji predsjednik države, odnosno kosovska predsjednica i tročlano predsjedništvo u BiH. Vojnici svih vojski regije (osim KSF-a) sudjelovali su i sudjeluju na brojnim vojnim mirovnim misijama diljem svijeta, a osobito vojnici iz NATO članica. Na primjer, srpski su vojnici na mirovnoj misiji u Libanonu, albanski su bili u Iraku i Afganistanu, makedonski u Libiji itd. (Topalović, 2023). Ukupno se može reći kako vojske regije imaju relativno malo vojnika, odnosno niti jedna država nema obvezni vojni rok te se pridruživanje vojsci temelji na dobrovoljnosti.

Sl. 14. Države Zapadnog Balkana prema približnom broju vojnika 2023. g.

Izvor: Russell, 2023c, Eurostat, 2020.

Posljednji analizirani vojni pokazatelj u sklopu *Power* indeksa odnosi se na broj vojnih vozila i tenkova. Vojna vozila u ovom slučaju obuhvaćaju široku kategorizaciju, odnosno uključuju kamione, napadačka vozila, obrambena vozila, transportere itd. Najviše vojnih vozila i tenkova (sl. 15) ima Srbija, dok ju po broju vozila slijedi Sjeverna Makedonija, a po broju tenkova BiH. Crna Gora i Kosovo nemaju niti jedan tenk (Russell, 2023d, 2023e). Opremljenost kopnene vojske jedan je od preduvjeta za njeno uspješno djelovanje, stoga je bitno imati dobra vozila, dok se u suvremenom ratovanju tenkovi sve više zamjenjuju dronovima, koje države Zapadnog Balkana imaju u minimalnom broju te se oni bilježe kao vojna pomagala (Skenderović, 2009). Ukupno se može reći kako Srbija prednjači po svim izabranim pokazateljima *Power* indeksa kao država koja je naslijedila većinu vojne opreme bivše JNA, a i površinom te brojem stanovnika je veća od ostalih država regije što joj daje i opravdanje za veću vojsku.

Sl. 15. Države Zapadnog Balkana prema broju vojnih vozila i tenkova 2023. g.

Izvor: Russell (2023d, 2023e), Eurostat (n. d.)

Kada se govori o vojnoj (ne)sigurnosti mora se spomenuti i veličina samog vojnog budžeta pojedine države jer on automatski utječe na razvoj vojske države. Tako u regiji najveći vojni budžet (tab. 3) ima Srbija i to oko 907 milijuna dolara, dok najmanji budžet ima Crna Gora, 65 milijuna dolara (World Population Review, 2023). Uz veličinu vojnog budžeta zanimljivo je vidjeti i njegov udio u bruto društvenom proizvodu država. Tako je Srbija za vojsku 2021. godine izdvojila 2,1 % svog BDP-a. Od NATO članica u regiji, niti jedna ne zadovoljava traženih 2 % BDP-a za vojni budžet, a najbliže tome je Sjeverna Makedonija (Svjetska banka, 2021). Liang i dr. (2021) pišu kako u svijetu dolazi to općeg povećanja vojnih budžeta zbog povećanja samih nesigurnosti u pojedinim regijama, no na Zapadnom Balkanu većina država bilježi smanjenje vojnih budžeta. Uspoređujući prethodne vojne pokazatelje s ovim, vidljivo je kako jedino Srbija odskoče prema budžetu i prema vojnim sposobnostima. Zaključno, Zapadni Balkan troši relativno malo novaca za vojsku što je rezultat i prenamjene sredstava za druga područja razvoja, nadajući se kako ratova u regiji neće biti u skorije vrijeme.

Tab. 3. Veličina vojnog budžeta država Zapadnog Balkana 2023. godine

Država	Vojni budžet (u mil. dolara)	Udio u BDP-u (u %)
Albanija	250	1,4
Bosna i Hercegovina	165	0,9
Crna Gora	65	1,7
Kosovo	79	0,9
Sjeverna Makedonija	108	1,5
Srbija	907	2,1

Izvor: *World Population Review*, 2023., Svjetska banka, 2021.

Posljednji je analizirani pokazatelj sama vojna trgovina država Zapadnog Balkana s drugim državama. Za ovaj pokazatelj uzeti su udjeli pojedinih država u kupnji vojne opreme. Albanija je najviše vojne opreme kupila od Italije, zatim Austrije i tako dalje. Iz priloženih se udjela u četvrtoj tablici vidi kako u vojnoj trgovini prevladavaju NATO članice, jedini izuzetak su: Kina, Izrael, Austrija, BiH, Srbija i Ukrajina. Najučestalije se spominju Turska i Italija s kojima sve države regije imaju razvijenu vojnu trgovinu. Iznenaduje je mala razmjena s SAD-om kod većine država, osim kod Kosova, odnosno odsustvo Rusije u vojnoj trgovini. Jedino Srbija ima razvijenu trgovinu s Kinom, kao jedinom državom, koja nije prozapadno i pro-NATO orijentirana. Zanimljive su i regionalne vojne trgovine te one s najbližim susjedima; Hrvatskom i Bugarskom. Ukupno nisu zabilježena prevelika odstupanja među državama s kojima je uspostavljena vojna trgovina.

Tab. 4. Države i udjeli u trgovini vojnom opremom s državama Zapadnog Balkana 2022. g.

Albanija	Bosna i Hercegovina	Crna Gora	Kosovo	Sjeverna Makedonija	Srbija
Italija (9,70 %)	Italija (22,00 %)	Izrael (5,11 %)	SAD (19,13 %)	Njemačka (12,45 %)	Italija (31,00 %)
Austrija (6,50 %)	Srbija (17,10 %)	Italija (6,44 %)	Turska (10,11 %)	Grčka (10,13 %)	Turska (10,11 %)
Njemačka (5,50 %)	SAD (12,80 %)	Srbija (4,43 %)	Njemačka (8,50 %)	Srbija (8,79 %)	Češka (9,94 %)
SAD (5,10 %)	Turska (10,40 %)	Češka (3,90 %)	UK (7,64 %)	Turska (6,57 %)	Španjolska (8,57 %)
Belgija (4,90 %)	Hrvatska (9,87 %)	Turska (3,06 %)	Hrvatska (3,13 %)	Bugarska (5,34 %)	Njemačka (7,96 %)
Francuska (4,40 %)	Češka (6,26 %)	Hrvatska (2,62 %)	Italija (2,21 %)	Ukrajina (3,21 %)	Kina (6,58 %)
Turska (3,10 %)	Francuska (5,92 %)	BiH (2,36 %)	Izrael (1,56 %)	SAD (2,11 %)	BiH (4,02 %)

Izvor: *Trend economy.com*, 2022a-f.

Ukupno sagledavajući cjelokupni vojni aspekt Zapadnog Balkana kao regije nestabilnosti vidljivo je kako Srbija prednjači po svim izabranim kriterijima vojne moći. Sukladno tome, Srbija ima potencijal za vojnu nadmoć nad susjednim državama, ali i ona sama ima određenu vojnu nestabilnost prouzrokovanu unutarnjopolitičkim događanjima, odnosno zaostalošću vojne opreme i nemogućnošću sklapanja vojnih saveza sa susjednim državama zbog njihovog članstva u NATO-u (Babić, 2018). Općenito se može reći kako i ostale vojske država Zapadnog Balkana nemaju provedenu potrebnu modernizaciju, odnosno puno je vojne opreme nefunkcionalno ili u remontu (Budimir, 2019). Niti jedna NATO članica iz regije ne izdvaja dovoljno sredstava za vojni budžet, odnosno jedino Srbija izdvaja 2 % BDP-a, ali nije NATO članica. Također, vojnu nesigurnost u regiji i dalje izazivaju gotovo jednogodišnje napetosti na srpsko-kosovskoj granici, brojni teritorijalni sporovi sitnog obuhvata, separatističke napetosti u Republici Srpskoj, određene unutarnje napetosti unutar Crne Gore, Srbije i Sjeverne Makedonije itd.

5.3. Ekonomski aspekt

Treći analizirani aspekt nestabilnosti veže se uz ekonomiju. Ovaj aspekt vjerojatno je i najkompliciraniji jer obuhvaća cijeli niz ekonomskih pokazatelja, koji se mijenjaju iz dana u dan te se tako u kratkom roku mogu promijeniti ekonomske okolnosti u pojedinoj državi. Lauterbach (1952) opisuje ekonomske nestabilnosti kao nekontrolirane socio-ekonomske fluktuacije s kojima se suočavaju pojedinac ili grupa (osobito poslovne kompanije ili obitelji). Također, napominje kako se nestabilnost ne smije brkati sa stagnacijom ili odsutnošću određene ekonomske pojave. Washmuth (2022) sugerira kako ekonomska nestabilnost opisuje situaciju u kojoj postoji visoka razina fluktuacija, nesigurnosti i nepredvidljivosti u ekonomskom sustavu neke države ili čak globalno. Kao i u slučaju vojne nestabilnosti i ova ekonomska ima niz izvora, a neki od njih su: inflacija i deflacija (brz i relativno nepredvidiv rast ili pad cijena proizvoda), nezaposlenost (izaziva socijalne nemire), fluktuacija cijena dionica, valuta, roba itd., državni deficit (država troši više nego što uprihođuje), trgovinska neravnomjernost (previše uvoza u odnosu na izvoz) itd. (Tello i dr., 2005). Ovdje je bitno naglasiti i kako na ekonomsku nestabilnost mogu utjecati i vanjski faktori, odnosno prethodno opisani politički i vojni aspekti, koji su nepobitno vezani uz ekonomiju. Za prikaz ekonomske nestabilnosti Zapadnog Balkana izabrano je pet kvantitativnih pokazatelja: Hankeov indeks bijede, BND, BDP, stopa nezaposlenosti i stopa stranih ulaganja.

Indeks bijede prvi je predstavio Arthur Okun 1960-ih kako bi američkom predsjedniku Lyndonu B. Johnsonu olakšao poznavanje gospodarskih prilika država svijeta (Hanke, 2020). Tada je indeks bijede bio formuliran tek kao zbroj stope inflacije i nezaposlenosti. Današnji indeks bijede formirali su Robert Barro 1999. godine i Steve Hanke kasnih 2000-ih, obje verzije međusobno se nadovezuju, no danas se više koristi Hankeova verzija. Uz stope inflacije i nezaposlenosti, Hanke uzima u obzir i kamatne stope te na sve stope umanjuje postotak promjene realnog BDP-a po glavi stanovnika (Hanke, 2022). Ukupno za indeks vrijedi pravilo kako manje vrijednosti znače bolje stanje u državi.

U 2020. godini (tab. 5) najbolje stanje bilo je u Srbiji, koja je bila ukupno 59. država svijeta, odmah iza Hrvatske, a ispred Francuske, koja je bila toliko nisko pozicionirana zbog visokih kamatnih stopa i malog rasta BDP-a. Na začelju država iz regije nalazi se Kosovo i to ukupno na 97. mjestu. Dvije godine kasnije (tab. 5), stanje se drastično pogoršalo, odnosno povećana je razina „bijede“ u svim državama regije, no taj trend obuhvatio je i gotovo sve države svijeta. Najveći faktor tolikog povećanja „bijednosti“ bila je galopirajuća inflacija, koja je znatno utjecala na vrijednosti indeksa (Hanke, 2022). Tako je 2022. godine najgore stanje bilo u Bosni i Hercegovini, dok je Albanija minimalno povećala indeks bijede. Može se ukupno reći kako su pandemija COVID-19 i ostali faktori ozbiljno naštetili put k stabilnosti i prosperitetu regije, odnosno povećali su bijedu zapadnobalkanskih država.

Tab. 5. Hankeov indeks bijede za države Zapadnog Balkana 2020. i 2022. godine

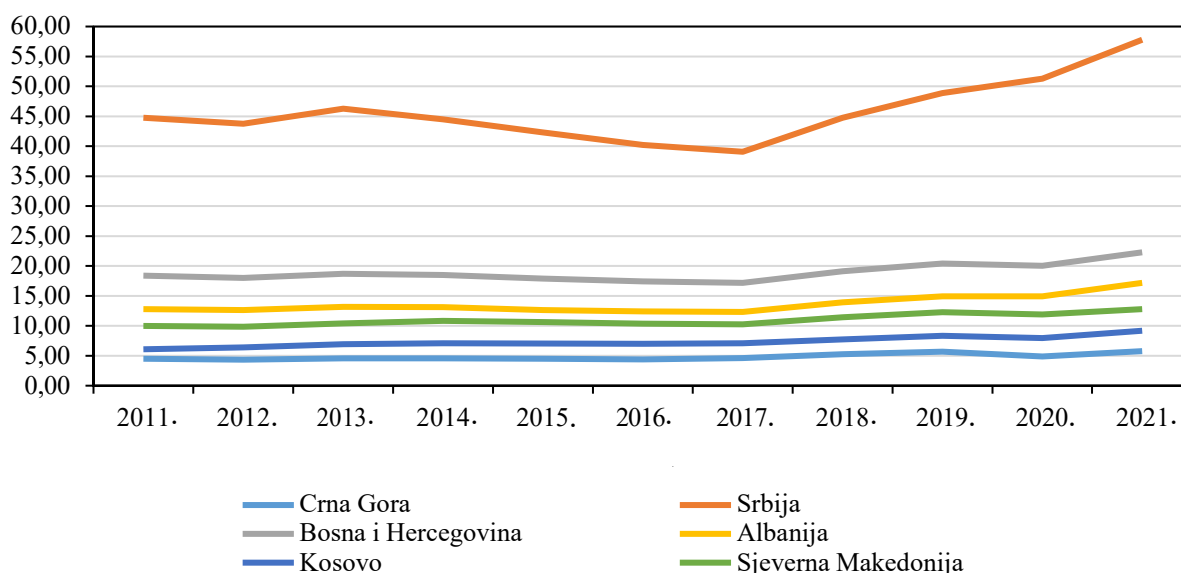
Država	2020. godina	2022. godina
Albanija	23,80	25,60
Bosna i Hercegovina	23,80	75,90
Crna Gora	36,20	52,65
Kosovo	28,40	42,79
Sjeverna Makedonija	28,10	50,40
Srbija	18,40	41,13

Izvor: Hanke, 2020. i 2022.

Sljedeći izabrani pokazatelj je bruto nacionalni dohodak, odnosno to je zbroj dodane vrijednosti svih usluga i proizvoda, poreza na proizvode i neto primitka od primljenih dohodaka iz inozemstva (Kohli, 1978). Ovaj se pokazatelj izračunava na godišnjoj razini i u izračun su uključene i brojne subvencije, otpisnice i prirezi ovisno o državama. BND se izračunava uvijek u nacionalnoj valuti, ali se globalno izražava u američkim dolarima, odnosno koristi se Atlas metoda preračunavanja kako bi se ublažile fluktuacije cijena itečajeva (Kohli, 1978). Najveći bruto nacionalni dohodak u istraživanoj regiji (sl. 16) ima

Srbija, no globalno je smještena tek na 89. mjestu, dok ostale države ne prelaze niti 20 milijardi dolara od 2011. do 2021. godine. Bosna i Hercegovina uspjela je tek 2021. prijeći 20 milijardi, no njen se BND najviše temelji na primarnim dohodcima iz inozemstva, odnosno velikoj radnoj migraciji u ostale europske države i zatim vraćanju zarade u domovinu. Osim Srbije, sve države imaju gotovo stagnirajuće kretanje BND-a kroz zadnje desetljeće, i tek ulaskom u novo desetljeće počinje blaži rast kod svih država (Svjetska banka, 2012-2022c). Prvi se rast može uočiti već 2017. godine, no njega je nivelirao pad 2020. godine radi pandemije COVID-19. Za komparaciju uzevši Hrvatsku, može se zaključiti kako u zajednički BND Srbije i Hrvatske (oko 60 mlrd. USD) stanu svi BND-ovi ostalih zapadnobalkanskih država (Svjetska banka, 2012.-2022c).

BND (u mlrd. USD)

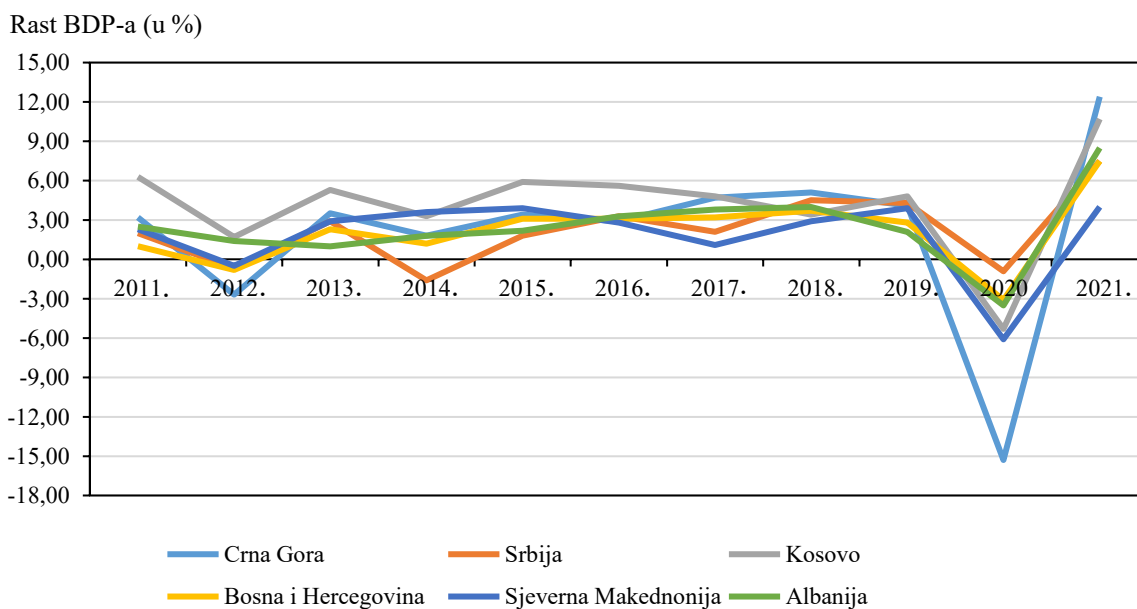

Sl. 16. Države Zapadnog Balkana prema BND-u od 2011. do 2021. godine

Izvor: Svjetska banka, 2012-2022c.

Slijedeći je važan pokazatelj bruto društveni proizvod, odnosno njegov rast u postocima. Nakon ekonomske krize 2008. godine većina je država svijeta zabilježila pad BDP-a i većina je ekonomista gledala na završetak krize kroz prizmu ponovnog rasta BDP-a. U ovom su slučaju za početnu analiziranu godinu uzeti podaci za 2011. godinu, kada su već sve države regije imale pozitivna kretanja BDP-a, odnosno Kosovo je čak imalo i rast veći od 5 % (Zeneli, 2014). Sve do 2019. godine, nije bilo značajnijih fluktuacija (sl. 17) u kretanju BDP- a država regije, odnosno sve su imale rast BDP-a do 5 %, uz izuzetke Kosova, koje je imalo nekoliko puta rast i preko 5 %. Ulaskom u pandemijsku 2020. godinu svih šest država bilježi negativno kretanje BDP-a, Crna Gora bilježi pad od čak -15 %, a Srbija od samo -1 %. Već iduće godine, države se vraćaju na pozitivna kretanja BDP-a i to sa rastom i preko 10 %, no

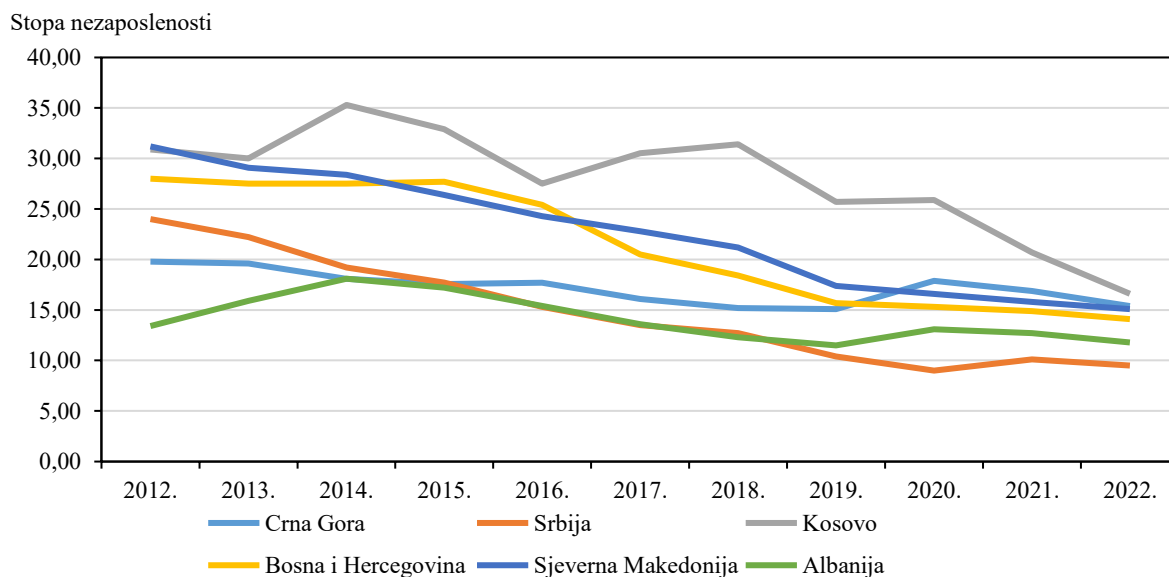
to je neposredni rezultat prethodnog godišnjeg pada. Ukupno se može reći kako države Zapadnog Balkana imaju stagnirajuće stope rasta BDP-a u rasponu od 1 do 5 %, dok se ističe Kosovo, koje je nekoliko puta prešlo rast od 5 % (Svjetska banka, 2011-2021a).

Sl. 17. Države Zapadnog Balkana prema rastu BDP-a od 2011. do 2021. godine

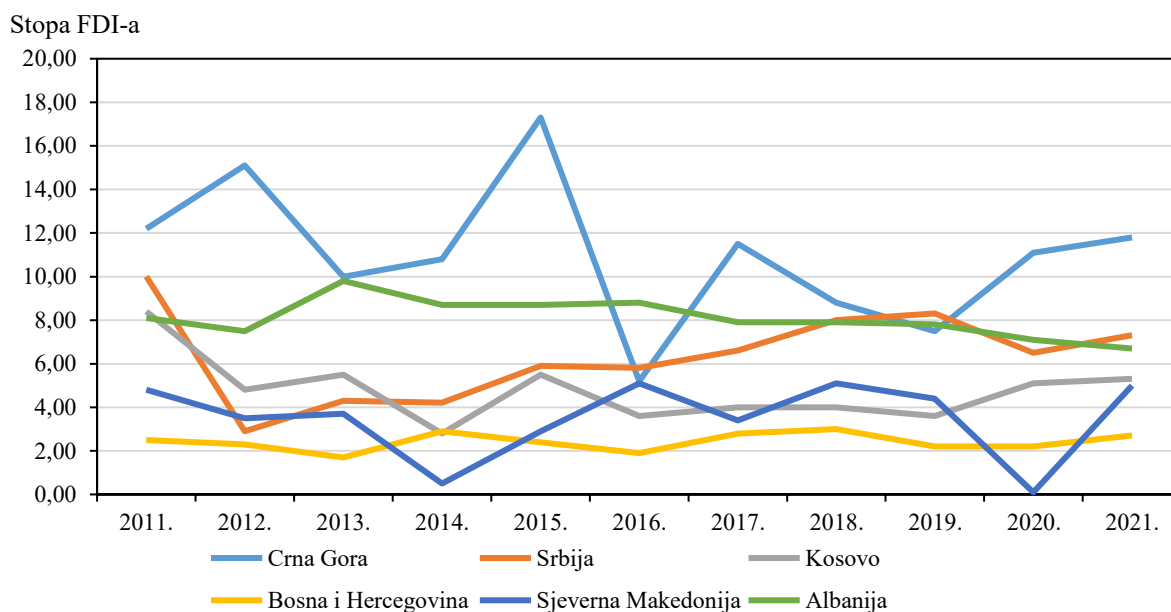
Izvor: Svjetska banka, 2011.-2021a.

Važan ekonomsko-demografski pokazatelj je i stopa nezaposlenosti (sl. 18) jer indirektno pokazuje odnos radne snage i ekonomske razvijenosti. U periodu od 2012. do 2022. godine prosječna je stopa nezaposlenosti svih država Zapadnog Balkana bila 27,5, dok najveću stopu u cijelom razdoblju bilježi Kosovo, a najmanju Albanija (Svjetska banka, 2012-2022). Primjetno je kako se stopa nezaposlenosti tijekom posljednjih deset godina smanjila u svim državama te je imala gotovo konstantnu tendenciju padanja. Od razvoja pandemije COVID-19 vidljivo je i daljnje opadanje nezaposlenosti, gotovo bez ikakvih fluktuacija. Općenito stope nezaposlenosti mogu smanjiti dvije pojave; iseljavanje u potrazi za poslom i ekonomski rast države. Na Zapadnom su Balkanu kroz istraživani period zabilježene obje pojave, odnosno prethodno je pokazan određeni rast BDP-a, a prema demografskim pokazateljima i dalje je prisutno iseljavanje iz regije (Vračić, 2018). Tako da se stope smanjenja nezaposlenosti uvijek trebaju uzimati s dozom opreza jer je teško točno izračunati koji faktor više utječe na smanjenje, ali općenito je za državu dobro kada ima manje nezaposlenih jer se time osigurava socijalni mir kao preduvjet za stabilnost društva i potencijalni ekonomski razvoj (Shultz i dr., 2011).

Sl. 18. Države Zapadnog Balkana prema stopi nezaposlenosti od 2012. do 2022. godine
Izvor: Svjetska banka, 2012.-2022.

Zadnji analizirani ekonomski pokazatelj odnosi se na strana vanjska ulaganja, odnosno na njihovu samu stopu. Vanjska ulaganja odnose se prvenstveno na kupnju imovine u drugoj državi, no i na cijeli niz drugih aktivnosti; gradnja novih stambenih ili poslovnih objekata, otvaranje podružnica, brojni prekogranični zajmovi, trgovanje dionicama itd. (Friedmann, 1959). U periodu od 2011. do 2021. godine najveću stopu stranih ulaganja (sl. 19) imala je Crna Gora, no s izuzetno velikim fluktuacijama. Najnižu stopu imala je Bosna i Hercegovina i to gotovo stagnirajuću kroz svih deset godina. Uz Crnu Goru, dosta velike fluktuacije imala je i Sjeverna Makedonija te Srbija. Ukupno se mogu razabrati dva pada svih vanjskih ulaganja; 2014. godine i 2019. godine. Prvi bi se pad mogao opisati posljedicama uvođenja sankcija Rusiji poradi aneksije Krima te godine, dok za drugi pad nema očitih objašnjenja jer je on zapravo uslijedio pred samu godinu početka COVID-19 pandemije. Dosta neravnomjerna vanjska ulaganja ukazuju i na različite okolnosti država regije što u političkom, a što u sigurnosnom sustavu. Sve to doprinosi ekonomskoj nestabilnosti država regije, odnosno ona je zapravo najočitija kod ovdje opisanih stranih ulaganja. Također, sve su stope stranih ulaganja regije niže u komparaciji s ostatkom Europe i razvijenog svijeta što sugerira kako i dalje postoje rizici prilikom ulaganja u Zapadni Balkan (Vračić, 2018).

Sl. 19. Države Zapadnog Balkana prema stopi stranih ulaganja od 2011. do 2021. godine
Izvor: Svjetska banka, 2011.-2021b.

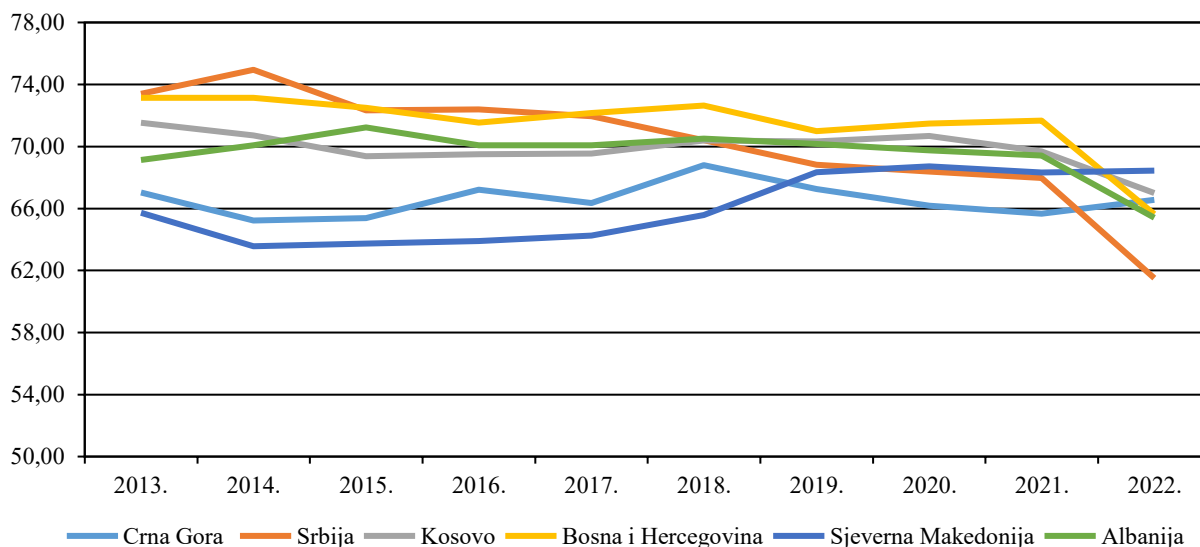
Iako je ovdje istaknuto samo pet ekonomskih pokazatelja, vidljivo je kako države Zapadnog Balkana nemaju savršene ekonomske prilike unutar svojih granica. Za većinu je pokazatelja prema državama karakteristična stagnacija ili pad, dok su stabilni rast i poboljšanje izabranih ekonomskih pokazatelja uglavnom iznimke. Vanjska ulaganja, pak, imaju najveće fluktuacije, dok stopa nezaposlenosti za sve države pokazuje kako ima sve manje nezaposlenih, no i to smanjenje još je daleko od stopa nezaposlenosti razvijenih država Europe. Za daljnje bi se analize mogao uzeti još cijeli niz kriterija, poput veličine javnog duga, BDP-a po glavi stanovnika i sl., međutim svi će uvijek pokazati kako države regije ekonomski zaostaju za članicama Europske unije i imaju cijeli niz problema u monetarnim i fiskalnim politikama (Zeneli, 2014). Sve te nestabilnosti u kombinaciji s političkima odbijaju potencijalne investitore i time smanjuju strana ulaganja, odnosno kada ona i dolaze uvijek se većinom odvijaju pod čudnim okolnostima i nerijetko na štetu lokalnog stanovništva. Kroz strana se ekonomska ulaganja ponekad nastoje postići i političke nestabilnosti poput, primjerice, gradnje autoceste u Crnoj Gori, koja je državu zbog kineskih kredita skoro odvela u kinesko državno ropstvo (Zuokui, 2019). Države regije neupitno moraju poboljšati svoje ekonomsko zakonodavstvo i stvoriti povoljne okolnosti za strana ulaganja kako bi mogle ekonomski napredovati i razvijati se kao transparentno i stabilno društvo.

5.4. Kulturno-medijski aspekt

Posebni se aspekt nestabilnosti odnosi na kulturu i medije u pojedinoj državi. Kulturna se nestabilnost može opisati kao određeni osjećaj straha, nesigurnosti ili neizvjesnosti što pojedinca, a što grupe kada prosljede pitanja vezana uz njihov identitet, običaje, tradicije, jezik i vrijednosti itd. (Hook i Verdeja, 2022). Ova se nesigurnost javlja u određenim kontekstima međukulturalnih interakcija, u zonama učestalih migracija, u prostorima snažno zahvaćenima globalizacijom i kolonizacijom te promjenama prethodno opisanih vojnih, političkih i ekonomskih aspekta (Siochrú, 2004). S druge strane, medijska nestabilnost predstavlja nesigurnosti povezane uz kulturnu industriju, a ponajprije novinarstvo. U svakoj modernoj i stabilnoj demokraciji jedan od glavnih pokazatelja uspjeha upravo su medijske slobode (Ashe, 2013). Neki od oblika medijske nestabilnosti su: cenzura, pravi pritisak na medijske djelatnike, nasilje i zastrašivanje, propaganda i dezinformacije, zloupotreba informacija itd. (Hook i Verdeja, 2022). U ovom su radu korišteni sljedeći pokazatelji kulturno-medijske nestabilnosti: indeks medijskih sloboda, indeks vjerskih sloboda, indeks slobode izražavanja, podaci dobiveni analizom YouTube pretraživanja i podaci dobiveni analizom medijskog prikazivanja ulaska Finske u NATO.

Jedan od najpoznatijih medijskih indeksa svakako je indeks medijskih sloboda izrađen od strane organizacije Reporteri bez granica. Indeks se vodi definicijom kako je sloboda medija vezana uz sposobnost novinara da samostalno odabiru, formiraju i šire vijesti neovisno o političkom, gospodarskom, pravnom i društvenom uplitanju te bez prijetnji njihovoj fizičkoj i psihičkoj sigurnosti (Reporteri bez granica, 2022). Sam se indeks pozicionira na ljestvici od 0 do 100, a unutar kojeg su mediji slobodniji s većim indeksom. Dvije su komponente indeksa: kvantitativni prikaz zlorababa medija i novinara u vezi s njihovim radom i kvalitativna analiza situacije u svakoj državi na temelju odgovora stručnjaka za slobodu medija (novinari, istraživači, branitelji ljudskih prava, itd.) na organizacijski upitnik (Reporteri bez granica, 2022). Prema indeksu medijskih sloboda (sl. 20) svih šest država Zapadnog Balkana ima slične razine medijskih sloboda, odnosno spadaju u dvije kategorije: „zadovoljavajuće“ i „problematično“. Također, ukupno se vidi pad i stagnacija indeksa gotovo za sve države, a osobiti pad u 2021. godini za vrijeme COVID-19 pandemije. Najveći pad medijskih sloboda od 2013. godine zabilježila je Srbija, koja je već dobila nekoliko upozorenja Europske komisije o smanjivanju slobode medija. Sjeverna Makedonija jedina je uspjela zabilježiti gotovo konstantan rast uz stagnaciju u pojedinim godinama.

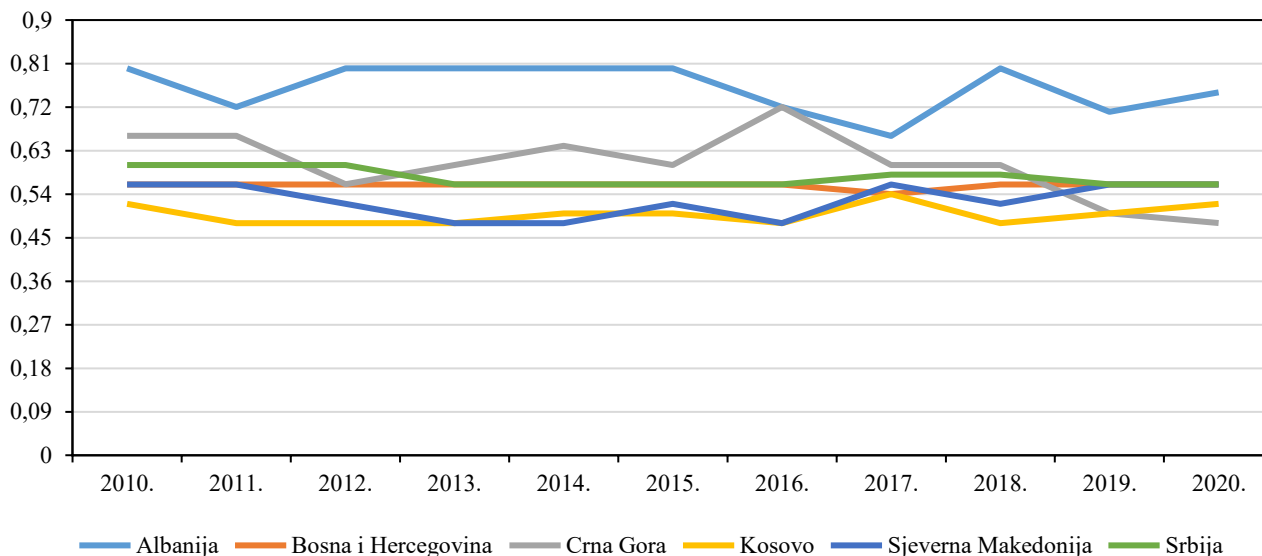
Indeks medijskih sloboda

Sl. 20. Države Zapadnog Balkana prema indeksu medijskih sloboda od 2013. do 2022. godine
Izvor: RSF.org, 2013.-2022.

Sljedeći je izabrani pokazatelj indeks vjerskih sloboda. Ovaj je indeks izabran jer su države Zapadnog Balkana poznate po vjerskoj raznolikosti, što je rezultat različitih povijesnih pripadnosti drugim carstvima, koja su donosila islam (Osmansko), katoličanstvo/protestantizam (Austro-Ugarsko) i pravoslavlje (Bizant) (Kaplan, 1993). Indeks se sastoji od dviju komponenti o vjerskoj slobodi V-Dem instituta iz Švedske i jedne komponente o vjerskoj slobodi iz „Civil Liberty Dataset“ izdane od strane stručnjaka Sveučilišta Harvard. Prve se dvije komponente odnose na ankete provedene od strane stručnjaka, a treća na podatke dobivene višegodišnjim praćenjem vjerskih sloboda (Svjetska banka, n.d.a). Prema indeksu (sl. 21), najviše vjerskih sloboda u periodu od 2010. do 2020. godine ima Albanija, koja zapravo jedina odskoče od ostalih država. Sve države većinom bilježe stagnaciju kretanja indeksa, odnosno jedino je Crna Gora bilježila određen porast, a zatim nagli pad od 2016. godine, odnosno zbog problema poradi ustoličenja novog metropolita 2020. godine, Crna Gora se našla na začelju država Zapadnog Balkana prema vjerskim slobodama. Vjerski najraznolikija Bosna i Hercegovina bilježi konstantnu stagnaciju kretanja indeksa, odnosno kao niti u Srbiji ne radi se ništa po pitanju poboljšanja vjerskih sloboda. Ukupno su prema indeksu vjerske slobode u regiji u svjetskom prosjeku te regija nije odviše u riziku od vjerskih netrpeljivosti, no ne postoje značajniji pomaci k boljem vjerskom suživotu. Osobito je to slučaj kod pravoslavnih zajednica, koje u Sjevernoj Makedoniji i Crnoj Gori žele autokefalnost, no dio stanovnika podupire pripadnost Srpskoj pravoslavnoj crkvi. Također, u BiH je pristan i porast ekstremnog islama, tzv. vahabizma (Polović i Dujčić Frlan, 2019).

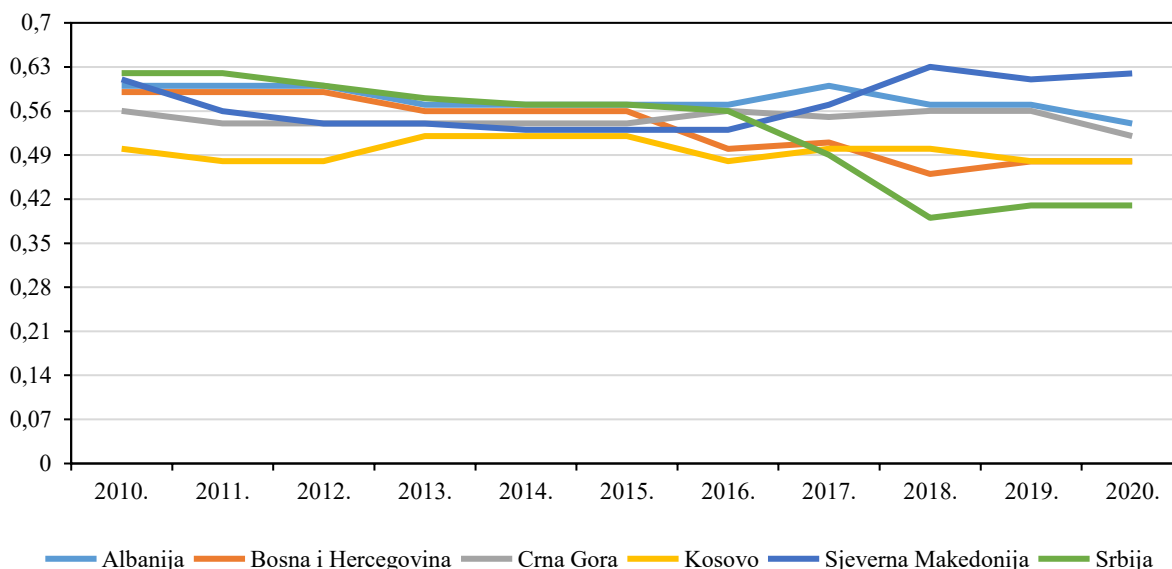
Indeks vjerskih sloboda

Sl. 21. Države Zapadnog Balkana prema indeksu vjerskih sloboda od 2010. do 2020. godine
Izvor: Svjetska banka, 2010.-2020a.

Treći se pokazatelj kulturno-medijskog aspekta nestabilnosti odnosi na indeks slobode izražavanja. Ovaj indeks sastavljen od sedam indikatora izradili su djelatnici V-Dem Instituta i znanstvenici sa Sveučilišta Harvard. Pet se indikatora V-Dem instituta odnosi na aspekte medijske slobode i slobode javnog govora o političkim situacijama, odnosno na dopušteno političko opredjeljivanje. Također, indikatori se izrađuju posebno za žene i muškarce. Dva preostala pokazatelja imaju znatno veću metodološku podlogu te su vezana uz široki raspon kriterija za slobodu govora i izražavanje mišljenja (Svjetska banka, n.d.b). Države Zapadnog Balkana po indeksu slobode izražavanja nalaze se u svjetskom prosjeku (sl. 22), međutim zaostaju za razvijenim europskim državama. Tako se svih šest država gotovo jednako pozicioniralo do 2016. godine s Kosovom kao državom s najmanjom slobodom izražavanja. Od 2016. godine počinje diferencijacija kretanja indeksa, pa tako vodeća Srbija postaje državas najmanjim indeksom slobode izražavanja. S druge strane, Sjeverna je Makedonija postala država s najvećim indeksom slobode izražavanja. Daljnji pad indeksa očekuju Crna Gora i Albanija. Općenito na slobodi izražavanja treba još dosta raditi u regiji Zapadnog Balkana kako bi se dostigao europski prosjek. Posebno brine kako se umjesto napretka kod određenih država bilježi nazadovanje (De Munter, 2019). S godinama faktori koji utječu na kriterije slobode izražavanja postaju sve složeniji i digitalna komponenta slobode mišljenja, također, postaje sve bitnija, a ona se slabije razvija na Zapadnom Balkanu (Ilić, 2021). Stoga je bitno u narednim godinama aktivno raditi na razvoju kvalitetnih vladinih agencija koje bi sprječavale širenje mržnje putem digitalnih platformi.

Indeks slobode izražavanja

Sl. 22. Države Zapadnog Balkana prema indeksu slobode izražavanja od 2010. do 2020. godine
Izvor: Svjetska banka, 2010.-2020b.

Sukladno sve bitnijim digitalnim platformama, kao četvrti je pokazatelj uzeta analiza YouTube pretraživanja. Konkretnije, tražila se država podrijetla video sadržaja koji su se najviše pretraživali u državama Zapadnog Balkana. U obzir se uzimalo prvih 20 najpretraživanijih video sadržaja i to u petogodištu od 2017. do 2021. godine, zatim tijekom 2022. godine i na razini mjeseca svibnja 2023. godine. Na ovaj se način uspjelo dobiti uvid u samu razinu stranog kulturno-medijskog utjecaja na države Zapadnog Balkana. Sukladno analiziranim podacima, formirano je pet kategorija podrijetla sadržaja: Srbija, SAD, Tuzemstvo, Europa (preostale države Europe) i Ostalo.

U izabranom petogodištu (tab. 6) najveći ukupni postotak zauzima pretraživanje tuzemnog sadržaja (sadržaja nastalog unutar same pojedinačne države regije), kojeg slijedi europski i srpski sadržaj. Prema pretraživanju tuzemnog sadržaja prednjače Srbija i Albanija, zatim prema europskom sadržaju Kosovo (sadržaj iz Albanije). BiH i Crna Gora prednjače prema traganju za srpskim sadržajem. Od američkih se sadržaja razabire pretraživanje njihovih glavnih glazbenih zvijezda i dječjih kreatora sadržaja, a od ostalog se sadržaja razabire pretraživanje televizijskih sapunica, znanstvenih dokumentaraca, velikih sportskih događaja itd. Od sveukupnog petogodišnjeg pretraživanja oko 65 % se sadržaja odnosi na pjevače i pjevačice, zatim slijede sportski događaji, *reality* program, YouTube kanali za djecu itd. Vidljivo je i kako je prisutan vrlo različiti raspored postotnih udjela za pojedine sadržaje ovisno o državi.

Tab. 6. Postotak pretraživanja YouTube sadržaja prema podrijetlu od 2017. do 2021. godine

Podrijetlo sadržaja	Albanija	Bosna i Hercegovina	Crna Gora	Kosovo	Sjeverna Makedonija	Srbija
	Postotak (%) pretraživanja u TOP 20					
Srbija	0	70	70	0	40	/
SAD	15	10	5	15	10	5
Tuzemstvo	75	10	5	25	20	85
Europa	10	10	15	55	30	5
Ostalo	0	0	5	5	0	5

Izvor: Google trendovi, 2017.-2021.

Na godišnjoj su razini postotni udjeli slični (tab. 7) kao u petogodišnjem pretraživanju uz određene izuzetke. Albanija i Srbija i dalje prednjače po količini pretraživanja tuzemnihsadržaja, dok se BiH ističe kao država s najviše pretraživanja srpskog sadržaja. Također, vidljiv je određeni pad pretraživanja američkih i ostalih sadržaja, a porast pretraživanja europskih sadržaja.

Tab. 7. Postotak pretraživanja YouTube sadržaja prema podrijetlu 2022. godine

Podrijetlo sadržaja	Albanija	Bosna i Hercegovina	Crna Gora	Kosovo	Sjeverna Makedonija	Srbija
	Postotak (%) pretraživanja u TOP 20					
Srbija	0	75	70	0	40	/
SAD	5	5	5	10	5	10
Tuzemstvo	80	15	5	35	15	75
Europa	15	5	20	50	35	15
Ostalo	0	0	0	5	5	0

Izvor: Google trendovi, 2022.

Na razini mjeseca svibnja 2023. godine (tab. 8) vidljive su određene promjene postotnih udjela. Tako pretraživanje ostalih sadržaja u potpunosti izostaje, dok se bilježi pad pretraživanja srpskog i američkog sadržaja. Najveći porast bilježi pretraživanje europskog sadržaja radi odražavanja finalnih utakmica Lige prvaka i Eurovizije, što predstavlja paneuropske događaje.

Tab. 8. Postotak pretraživanja YouTube sadržaja prema podrijetlu u svibnju 2023. godine

Podrijetlo sadržaja	Albanija	Bosna i Hercegovina	Crna Gora	Kosovo	Sjeverna Makedonija	Srbija
	Postotak (%) pretraživanja u TOP 20					
Srbija	0	65	55	10	50	/
SAD	10	0	0	5	0	5
Tuzemstvo	55	10	5	25	10	60
Europa	35	25	40	60	40	35
Ostalo	0	0	0	0	0	0

Izvor: Google trendovi, 2023.

Ukupno govoreći o sva tri vremenska razdoblja vidljivo je kako građani država Zapadnog Balkana najviše pretražuju sadržaj koji je nastao u njihovim državama, a zatim europski sadržaj. Države južnoslavenskih jezika imaju i visoki postotak pretraživanja srpskih sadržaja. Najmanje se ukupno pretražuje sadržaj iz ostalih dijelova svijeta, odnosno u malim postocima pretražuje se američki sadržaj. Ovakav postotni raspored pretraživanja prema podrijetlu sadržaja upućuje na međusobne kulturno-medijske veze između država regije, ali i između Zapadnog Balkana i drugih dijelova Europe (Bačan i dr., 2022).

Posljednji se pokazatelj kulturno-medijskog aspekta nestabilnosti odnosi na izabrani slučaj prikaza ulaska Finske u NATO Savez prema vodećim internetskim portalima u državama regije. Ovaj je slučaj ciljano izabran jer je vrlo aktualan i medijski znatno pokriven te se tiče NATO Saveza oko kojeg postoje različiti pogledi među državama regije. Za svaku je državu izabran jedan najčitaniji portal te se upisom u tražilicu portala pretražio sadržaj vezan uz finski ulazak u NATO. Zatim se odabralo 20 članaka za svaku državu na kojima su se vršile analize sadržaja. Članci na albanskom jeziku prevedeni su pomoću internetskih alata prevođenja. U prvom se dijelu analize sadržaja gledalo kako je prikazan finski ulazak (tab. 9); izuzetno pozitivno (izražavanje podrške ulasku), neutralno (bez izražavanja stavova autora/medijske kuće), s dozom opreza (skepticizam oko ulaska) ili negativno (izražavanje protivljenja). Tako je u većini članaka (preko 75 %) proširenje NATO-a prikazano izuzetno pozitivno, odnosno u Srbiji je samo 40 % članaka išlo u tom smjeru. Neutralnih prikaza bilo je najviše u Srbiji i Sjevernoj Makedoniji, dok je prikazivanja s dozom opreza i negativnog prikazivanja najviše u Srbiji. Kosovo i Albanija najpozitivnije prikazuju ulazak Finske u NATO. BiH, Crna Gora i Sjeverna Makedonija većinski imaju pozitivno prikazivanje, no u manjim postocima od Albanije i Kosova.

Tab. 9. Načini prikazivanja finskog ulaska u NATO na vodećim internetskim portalima država Zapadnog Balkana

Načini prikazivanja finskog ulaska u NATO (u %)	Albanija	Bosna i Hercegovina	Crna Gora	Kosovo	Sjeverna Makedonija	Srbija
Izuzetno pozitivno prikazivanje	80	75	70	85	70	40
Neutralno prikazivanje	10	15	15	10	20	20
Prikazivanje s dozom opreza	10	10	10	5	5	25
Negativno prikazivanje	0	0	5	0	0	15

Izvor: Express.al, Avaz.ba, Mondo.me, Telgrafi.com, Time.mk, Kurir.rs, 2023.

Drugi se dio analize sadržaja odnosio na analizu uzroka finskog ulaska u NATO (tab. 10). Potencijalni razlozi grupirani su u četiri skupine mogućih odgovora: strah od Rusije, rat u Ukrajini, sigurnost u NATO-u i samostalna želja za pridruživanjem. U nekim se člancima navodilo i nekoliko razloga, pa su tako ti članci brojani u više skupina razloga ulaska. Najviše se navodilo kako Finska želi ući poradi straha od Rusije i zbog rata u Ukrajini, a nešto manje druge dvije skupine razloga. U srpskom je izvješćivanju najmanje zabilježen razlog straha od Rusije, a u albanskim rat u Ukrajini. Samostalnu želju za pridruživanjem najviše navodi Crna Gora i Kosovo, a sigurnost u NATO-u Albanija.

Tab. 10. Navedeni razlozi finskog ulaska u NATO na vodećim internetskim portalima država Zapadnog Balkana

Navedeni razlog finskog ulaska u NATO (u %)	Albanija	Bosna i Hercegovina	Crna Gora	Kosovo	Sjeverna Makedonija	Srbija
Strah od Rusije	60	55	40	60	30	30
Rat u Ukrajini	20	30	35	10	55	50
Sigurnost u NATO-u	15	10	5	10	10	10
Samostalna želja za pridruživanjem	5	5	20	20	5	10

Izvor: Express.al, Avaz.ba, Mondo.me, Telgrafi.com, Time.mk, Kurir.rs, 2023.

Kulturno-medijski je aspekt, uz ekonomski, neposredni rezultat političkih i vojnih nesigurnosti. Iz izabranih se pokazatelja vidi kako postoji stagnirajući ili opadajući trend indeksa slobode medija, vjeroispovijesti i izražavanja, dok su samo rijetki slučajevi porasta izabranih indeksa u državama regije. Prema navedenim indeksima Zapadni Balkan nalazi se u svjetskom prosjeku, no isto tako nalazi se i ispod europskog prosjeka. Stoga će u sklopu euroatlantskih integracija biti potrebno dosta raditi kako bi se osiguralo što više medijskih sloboda, sloboda izražavanja i vjeroispovijesti (De Munter, 2019). U pogledu analiziranih medijskih sadržaja, prisutan je domaći utjecaj na njih, odnosno postoji i međusobno pretraživanje sadržaja unutar država regije (Kosovari traže albanske sadržaje, građani BiH i Crne Gore srpske sadržaje itd.). U medijskom prikazivanju finskog ulaska u NATO vidljive su određene razlike srpskog prikazivanja u odnosu na ostala, no nije zabilježeno znatnije odstupanje od uočenih narativa oko ulaska. Ukupno kulturno-medijski aspekt nije pod tolikim utjecajem globalizacije, odnosno još uvijek postoje neke regionalne karakteristike ovih izabranih pokazatelja s tendencijom preslikavanja i na ostale slične pokazatelje.

5.5. Perceptivni aspekt

Posljednji je uzeti aspekt nestabilnosti onaj perceptivni, koji se odnosi na percepciju anketiranih ispitanika o nestabilnosti Zapadnog Balkana. Istraživanje percepcije omogućuje uvidu to kako stanovništvo regije doživljava ono što (ne) pokazuju statistički podaci (Cazals i Léon, 2022). Ovaj je aspekt najsubjektivniji od svih prethodnih jer ovisi od osobe do osobe, no isto tako omogućuje i određeno stvarno utemeljenje na prethodnim aspektima kroz utemeljenje percepcija na objektivnim događajima. Na primjer, za očekivati je kako će stanovništvo regije pogođene ekonomskom krizom imati negativnu percepciju o toj regiji ili stanovništvo turistički uspješne regije pozitivnu percepciju. Također, perceptivna nestabilnost može imati različite posljedice po regiju, poput, smanjenja turističkog prometa, usporavanja gospodarstva, smanjenja investicija, iseljavanja stanovništva itd. (Harald i Fach, 2019). U sklopu rada ispitanici su se izjašnjavali o svim aspektima nestabilnosti prethodno opisanima.

U prvom su se pitanju ispitanici trebali izjasniti smatraju li uopće regiju Zapadni Balkan nestabilnom. Potvrдно je na ovo pitanje odgovorilo 55,71 % ispitanika, njih 32,74 % možebitno smatra regiju nestabilnom, a njih 10,22 % ne smatra kako je Zapadni Balkan nestabilan. Najviše nestabilnom regiju smatraju srpski ispitanici. Nastavno na ovo pitanje, u narednom su pitanju ispitanici trebali ocijeniti koliko je pojedini događaj/pojava utjecao (1-minimalno, 5-u potpunosti) na razvoj nestabilnosti Zapadnog Balkana. Prema ispitanicima (tab. 11), najviše su na formiranje nestabilnosti utjecali ratovi u 1990-ima, a zatim neriješena granična i međudržavna pitanja. Najmanje je prosječno utjecao raspad Jugoslavije i sloboda medija. Kod ispitanika iz svih država ratovi iz 1990-ih imaju najveći utjecaj, dok se za slavenske ispitanike posebno ističe navođenje raspada Jugoslavije, loša demokratizacija i gospodarski razvoj.

Tab. 11. Prosječni utjecaj izabranih događaja na nestabilnost Zapadnog Balkana

Pojave	Prosječni utjecaj
Raspad Jugoslavije	3,22
Ratovi u 1990-ima	4,08
Loše provedena privatizacija	3,29
Loše provedena demokratizacija	3,65
Sloboda medija	3,22
Loš gospodarski razvoj	3,65
Neriješena granična i međudržavna pitanja	3,78

Izvor: Anketno istraživanje, 2023.

Nadalje su ispitanici trebali označiti prosječnu prisutnost (1-nema prisutnosti, 5-potpuna prisutnost) pojedinog aspekta nestabilnosti (tab. 12). Ispitanici su najviše zamijetili političku

nestabilnost, a najmanje vojnu. Prema državama, kod srpskih se ispitanika bilježi najviša prosječna prisutnost političke nestabilnosti, odnosno ispitanici iz svih država vide ovaj aspekt kao najprepoznatljiviji. Najmanje se prosječno navodi vojni i kulturno-medijski aspekt i to kod svih država.

Tab. 12. Prosječna prisutnost aspekata nestabilnosti Zapadnog Balkana

Aspekt nestabilnosti	Prosječna prisutnost
Politički	4,39
Vojni	3,21
Ekonomski	3,62
Kulturno-medijski	3,40
Perceptivni	3,52

Izvor: Anketno istraživanje, 2023.

Nakon zatvorenih pitanja, uslijedilo je pet otvorenih pitanja u kojima su ispitanici trebali navesti kako se prema njima manifestira svaki od pojedinih aspekata nestabilnosti. Tako se za politički aspekt (tab. 13) mogu naći različiti odgovori, koji ponekad ovise o državi stanovanja ispitanika, a ponekad su općenito definirani na razini cijele regije. Ispitanici iz BiH redovito se u odgovorima dotiču političke situacije u svojoj državi, odnosno problema na relaciji Federacija BiH i Republike Srpske. Većina je nezadovoljstva povezana i s nacionalnim političarima, koji se opisuju kao donositelji vlastitih agenda bez pretjerane brige za narod i slično. Više je ispitanika istaknulo i političke probleme koji se vuku iz prošlosti, odnosno razvoj nacionalizma, govora mržnje, raznih narativa itd.

Nastavno na politički aspekt, ispitanici za vojni (tab. 13) navode kako se vojska učestalo koristi kako bi se prikazala moć države, a više se puta spominje i medijsko korištenje vojske kao elementa za stvaranje straha kod ljudi. Učestalo se tako govori o „stanju pripravnosti“ vojske, svakodnevnom korištenju ratne retorike, potenciranju vojnih sukoba između Kosova i Srbije itd. Srpski ispitanici dovode i pitanje velikog broja ilegalnog oružja u povezanosti s vojnom nestabilnošću, dok se kod crnogorskih ispitanika postavlja pitanje o stvarnoj vojnoj sigurnosti unutar NATO saveza. Tako se kroz odgovore povezane s političkom i vojnom nesigurnošću mogu vidjeti poveznice s određenim stvarnim stanjima u vojsci i politici regije opisanima u prethodnim poglavljima.

Tab. 13. Najčešći načini manifestacije političke i vojne nestabilnosti Zapadnog Balkana

Politička nestabilnost	Vojna nestabilnost
nedostatak dijaloga	manifestacija moći kroz vojsku
vlastite agende političara	granični problemi u spornim područjima
mržnja prema neistomišljenicima	odnos Kosovo-Srbija
govor mržnje	medijsko poticanje vojske „u pripravnosti“
lažna obećanja i ideologija	veliki broj ilegalnog oružja
osobna nesigurnost	svakodnevno spominjanje rata
separatizam u BiH	disproporcija u snazi vojske
ratni narativi	upitna NATO sigurnost
taktika <i>divide et imepra</i>	uplitanje mladih generacija u vojna pitanja
nemogućnost suočavanja s prošlošću	privatizacija vojske
nacionalističke politike	„zveckanje“ oružjem

Izvor: Anketno istraživanje, 2023.

Po pitanju ekonomskog aspekta nestabilnosti (tab. 14) ispitanici su naveli gotovo sve ekonomske probleme koji pogađaju države Zapadnog Balkana. Najviše se puta spominjalo zanemarivanje ekonomije zbog politike, zatim nemogućnost lake suradnje, razni trgovinski lobiji itd. Najviše su negativno o ekonomskim aspektima pisali ispitanici iz BiH što je i razumljivo s obzirom na izuzetno komplicirane odnose unutar države, koji koče i međudržavne trgovinske odnose. Srpski su ispitanici više puta navodili lošu ekonomsku situaciju kod građana i kako je „narod gladan“. Po pitanju stranih utjecaja, a osobito utjecaja Unije, najviše su pisali albanski ispitanici, koji su ponajviše pisali upravo pozitivna mišljenja. Poznato je, naime, kako Albanci općenito podržavaju više Uniju i integracije od ostalih država regije, pa sukladno tome i pozitivnije pišu o njihovom ekonomskom utjecaju.

Aspekt kulturno-medijske nestabilnosti opisuje se većinski kroz razna ograničenja u načinu razmišljanja (tab. 14), iznošenja vijesti i govora. Ispitanici svih država spomenuli su propagandu i cenzuru kao obilježja ovoga aspekta u regiji, a one se posebno naglašavaju kod ispitanika iz BiH i iz Srbije. Crnogorski ispitanici navode kako postoji i problem s kulturnim događajima, kada policija mora štiti događaje Srba ili drugih manjina kako ne bi došlo do nereda. Kosovski ispitanici navodili su problem s nacionalnim televizijskim frekvencijama, koji je prisutan i kod srpskih ispitanika. Naime, središnji državni uredi za dodjelu nacionalnih frekvencija nevoljko dodjeljuju frekvencije medijima koji nisu skloni vladajućim strankama ili koji su spremni zastupati direktno stavove oporbe (Živanović, 2022). Nekoliko puta je istaknuto kako mediji znaju kršiti moralne i etičke vrijednosti čime mogu utjecati na usvajanje krivih vrijednosti kod mlađih generacija. Ukupno je ovaj aspekt izuzetno dobro obrazložen kod većine ispitanika.

Tab. 14. Najčešći načini manifestacije ekonomske i kulturno-medijske nestabilnosti Zapadnog Balkana

Ekonomska nestabilnost	Kulturno-medijska nestabilnost
neravnomjerni uvoz i izvoz	medijska kontrola razmišljanja
zamaranje politikom umjesto ekonomijom	cenzura i propaganda
nemogućnost lake suradnje	nejednaki načini izvješćivanja
nedostatak ulaganja u trgovinu i razvoj	nedostatak slobode u vijestima
trgovinski lobiji	nedostatak slobode govora
nizak standard građana	nedovoljna suradnja medija i država
nedostatak konkurencije	onemogućavanje nacionalnih frekvencija
„narod je gladan“	propaganda u prikazivanju socijalnih uvjeta
utjecaji vanjskih država i EU u ekonomijama	mediji krše moralne i etičke obrasce
visoka nezaposlenost i mali rast BDP-a	policija mora štiti kulturne događaje drugih
inflacija, visoki računi, neprofitno poslovanje	inflacija medijskih servisa

Izvor: Anketno istraživanje, 2023.

Posljednji se aspekt odnosio na samo oblikovanje percepcije (tab. 15) prema regiji Zapadnog Balkana. Tako su ispitanici navodili različite faktore koji utječu na ljude da percipiraju regiju kao u prethodnim odgovorima. Većina se ispitanika složila kako na percepciju utječe nepoznavanje povijesti, odnosno nerazvijanje međukulturnog dijaloga i razvijeno nepovjerenje. Odgovori se među državama ne razlikuju previše, osim naglašenosti pojava nacionalizma u odgovorima slavenskih ispitanika. Pojavilo se i tumačenje kako je percepcija već pretvorena u stereotip i teško se može više drugačije tumačiti što uzrokuje prepreke u dijalogima među narodima regije. Ukupno je perceptivna nestabilnost ovdje u skladu sa sličnim polazišnim opisima iste.

Tab. 15. Najčešći načini oblikovanja percepcije o Zapadnom Balkanu

Perceptivna nestabilnost
ne učenje iz prošlosti
Nepovjerenje
ekonomske razlike
ostavljanje političkih tema po strani
aspekt pretvoren u stereotip
konstantno „huškanje“ na rat
krivi način izučavanja povijesti
odbojan stav prema drugim kulturama
nacionalistička „zaprljanost“
nemogućnost razumijevanja drugih
nepostojanje tolerancije

Izvor: Anketno istraživanje, 2023.

Posljednje se pitanje odnosilo na određivanje konačne razine (tab. 16) nestabilnosti Zapadnog Balkana (1-nimalo nestabilno, 5-potupno nestabilno). Prosjek svih odgovora ispitanika iznosi razinu od 3,33 (ne)stabilnosti. Najmanje stabilnom regiju vide albanski ispitanici, a najviše stabilnom srpski ispitanici. Evidentno je kako su prosječne razine nestabilnosti za pojedine države vrlo blizu jedna drugoj što ukazuje na slična mišljenja o stanju u regiji prema ispitanicima.

Tab. 16. Prosječna razina nestabilnosti država Zapadnog Balkana prema ispitanicima

Države ispitanika	Prosječna razina nestabilnosti
Albanija	3,10
Bosna i Hercegovina	3,54
Crna Gora	3,46
Kosovo	3,12
Sjeverna Makedonija	3,53
Srbija	3,57

Izvor: Anketno istraživanje, 2023.

Kada se ukupno pogledaju svi rezultati ankete i dobivenog perceptivnog aspekta mogu se uočiti neki obrasci razmišljanja ispitanika iz regije. Regiju smatra nestabilnom 55 % ispitanika, ratovi iz 1990-ih i dalje predstavljaju glavni okidač nestabilnosti regije te je najviše uočljiv politički aspekt te nestabilnosti. Uz male razlike među ispitanicima različitih država primjetne su slične manifestacije svih istraživanih aspekata nestabilnosti. Također, prosječno je nestabilnost ocjenjena razinom 3,33. Sumirajući tako te rezultate vidljivo je kako je perceptivni aspekt izražen više prema nekoj sredini, na granici prema negativnosti. Ispitanici nisu bili skloni u otvorenim odgovorima navoditi „pozitivne“ manifestacije nestabilnosti, odnosno većina je odgovora bila krajnje kritička i direktno usmjerena prema aspektima nestabilnosti. Uočena je i blaga specijalizacija otvorenih odgovora ovisno o državi ispitanika, povezana s aktualnim događanjima u tim državama. Na primjer, ističe se problem ilegalnog oružja vezan uz nedavna ubojstva u Srbiji, problem političkih kriza u BiH, napetosti na relaciji Srbija-Kosovo i slično. Ukupno je perceptivni aspekt kroz anketu pokazao kako jačanje osnovnice za daljnji razvoj euroatlantskih integracija mora uključivati i promjene nekih percepcija.

6. RASPRAVA

Po završetku Drugog svjetskog rata Winston Churchill rekao je kako je Balkan proizveo više povijesti nego je može konzumirati (probaviti) (Glenny, 2012). Danas Zapadni Balkan kao svojevrsni „otok“ okružen državama s punom euroatlantskom integracijom predstavlja „nezavršeni posao“ europskih i američkih političara. To nije prvi put da se o sudbini ove regije dogovora u drugim državama, činilo se to puno puta u Beču, Berlinu, Moskvi, a ponajviše u Carigradu, odnosno kasnije u Istanbulu (Kaplan, 1993). Regija koja danas ima oko 17,5 milijuna stanovnika (73. mjesto u svijetu \approx veličina populacije Nizozemske), površinu od 215 000 km^2 (85. mjesto u svijetu \approx veličina površine Bjelorusije), BDP po stanovniku od 16 065 dolara (60. mjesto u svijetu \approx BDP po stanovniku Bugarske) i ukupni BDP od 112,9 milijardi dolara (68. mjesto u svijetu \approx BDP Angole) statističkim pokazateljima ne predstavlja područje koje bi bilo od prijekog interesa EU (OECD iLibrary, 2021). Točnije, navedeni i ostali pokazatelji vrlo su slični bugarskima, koja se već godinama nalazi na začelju EU-a po gotovo svim pokazateljima razvoja. Postavlja se logično pitanje: Treba li Uniji još jedna Bugarska, ali samo razlomljena na šest država? Samim pogledom na kartu vidljivo je kako Zapadni Balkan predstavlja „dvorište“ Unije i logično je taj prostor poticati na priključivanje, no i Švicarska je više od 70 godina „otok“ okružen Unijom i ne razmišlja o ulasku. Kada se pak govori o priključenju, onda se uvijek govori u „diplomatskim rukavicama“ bez konkretnog plana i vremenskog okvira za priključenje. Situacija u kojoj su Ukrajina i Gruzija po brzom postupku postale kandidatkinje za članstvo 2022. godine pokazala je kako geopolitički i geostrateški Zapadni Balkan za Uniju nije toliko važan niti „hitan“ kao te dvije istočnoeuropske države (Palokaj, 2022). Istinita je situacija kako su zapadnobalkanske države daleko stabilnije od Ukrajine i Gruzije barem što se tiče teritorijalnih sporova/ruskih okupacijskih zona. Osnovna je tako razlika između ovih dviju regija, ona vojna, odnosno uloga NATO-a, koju neposredno preuzima EU.

Naime, na Zapadnom Balkanu još jedino Srbija, Kosovo i BiH nisu NATO članice te je ovaj Savez postao garancija mira u regiji jer je u potpunosti prisutan duž obale Jadrana te kopneno i zračno okužuje regiju. Također, Kosovo iako službeno nema svoju vojsku, mjesto je najveće NATO baze u ovome dijelu Europe i savezne trupe redovito osiguravaju mir u ovoj državi (Bieber i Tzifakis, 2019). Dakle, zapadnobalkanske države prvo su ulazile u NATO, kako bi kasnije počinjale pregovore o ulasku u EU, dok je u slučaju Ukrajine i Gruzije to obratni proces. Tako Unija na istoku donosi obećane europske integracije, a na Zapadnom Balkanu donosi kriterije za članstvo koji su većini država regije neispunjivi. Na ovaj se način izravno oblikuje

slika dvostruke uloge EU-a, koja vidi geostratešku važnost u članstvu Ukrajine i Gruzije jer se time širi utjecaj Unije na istok, dok je zaokruživanjem Zapadnog Balkana Unijom, spriječen tuđi poveći utjecaj (kineski, ruski ili turski) u tom prostoru i osiguran prostor „vječne čekaonice“ za šest država (Polović i Dujić Frlan, 2019).

Potrebno je dakako i geoekonomske sagledati situaciju na Zapadnom Balkanu kako bi se razumjela šira slika nestabilnosti. Naime, svih šest država regije izuzetno je ekonomski krhko i niti jedna država ne bi prelazila niti 2 % ekonomije Unije u slučaju članstva (Zeneli, 2014). Na primjeru gradnje crnogorske autoceste bilo je vidljivo kako samo jedan građevinski pothvat može jednu suverenu državu dovesti u opasnost od financijske ovisnosti druge države, u ovom slučaju Kine. Tako je Europska komisija na kraju morala spašavati Crnu Goru zajmovima jer nije htjela u svom „dvorištu“ kineskog „trojanskog konja“ (Tomović, 2019). Starije članice Unije naprosto ne žele još ekonomskih problema unutar Unije jer su to već proživjele s Grčkom 2012. godine, a osobito ne žele probleme s državama koje bi bile zapravo mali postotni doprinos gospodarstvu Unije. Taj geoekonomske prostor sve više je nastojala popuniti Kina kroz Inicijativu „Pojas i put“, no osim pokojeg infrastrukturnog projekta i manje tvornice ekonomski procvat ulaganja nije se dogodio (Kastner, 2014). Isto vrijedi i za Tursku, Rusiju i arapske (zaljevske) države, kojima je Zapadni Balkan geoekonomske privlačan, ali ne i potpuno „osvojitiv“ jer ipak je to prostor okružen Unijom i geografski dalek od njihovih centara moći (Polović i Dujić Frlan, 2019). Tako se ova regija našla u geoekonomske vakuumu stranih ulaganja, no u konačnici Unija za šest država predstavlja gotovo preko 80 % svih ekonomskih transakcija uvoza i izvoza. Također, pojedine EU članice nastoje u državama Zapadnog Balkana imati svoje podružnice jer imaju jeftiniju radnu snagu i manje stroge regulative po pitanju ekologije, radničkih prava, socijalnih doprinosa itd. (Zeneli, 2014). Dakle, postoji i europska političko-ekonomske struja koja smatra kako još nije vrijeme za pridruživanje regije Uniji jer čisto geoekonomske postoji previše prepreka, odnosno pogodnosti trenutne situacije.

Uz nestabilnost Zapadnog Balkana veže se i samo kulturno-medijske prikazivanje tog prostora. Kako bi netko, npr. iz Švedske, reagirao na države regije kada bi na mjesečnoj bazi čitao naslove i članke srpskih medija o vojnoj pripravnosti na Kosovu ili o konstantnoj želji Republike Srpske za odcjepljenjem iz BiH? Kada je zadnji puta unutar Unije bila neka vojna napetost ili se potenciralo odvajanje dijela Belgije ili Španjolske? Kad je, primjerice, bio referendum za neovisnost Katalonije, Unija s početka nije znala kako se niti postaviti po tom pitanju, odnosno čekala je rješenja iz same Španjolske. Tako već deset godina Unija vodi pregovore između Beograda i Prištine, no gotovo bez ikakvih pomaka od sadašnjeg *statusa quo* (Bačan, 2023). Za većinu stanovnika Unije Zapadni Balkan još uvijek predstavlja vrlo nepoznat

prostor na jugoistoku europskog kontinenta pamtljiv po sukobima iz 1990-ih uz njihov konstantni epilog u dnevopolitičkim napetostima među tim državama u svrhu dobivanja „jeftinih“ političkih bodova (Kolstø, 2016). Također, kultura stava „kako ćemo-lako ćemo“ predstavlja još uvijek veliki kulturni jaz između ove regije i članica Unije jer onemogućava provođenje stvarnih reformi kako bi se približilo europskom zakonodavstvu i državnoj uređenosti.

U konačnici, svaku regiju čine ljudi, koje se nerijetko najmanje pita što žele kao put svojih država. Ako trenutno prema nekoliko europskih i lokanih istraživanja podrška za članstvo u Uniji u državama regije jedva prelazi 50 %, pitanje je koliko će se još vremena moći govoriti kako je Unija jedino rješenje nestabilnosti Zapadnog Balkana (BCBP, 2020). Nažalost, države regije često uzimaju primjer Hrvatske ili Bugarske te govore koliko su te članice Unije izgubile stanovništva selidbom u druge članice Unije, odnosno koliko su one prosperirale od članstva u Uniji. Stvara se percepcija kako članstvo nije toliko vrijedno koliko se kao takvo prikazuje (Zebić, 2023). Nadalje, lokano stanovništvo Zapadnog Balkana uvelike prihvaća odlazak „na rad“ u Uniju i povratak u svoje države tijekom vikenda/praznika jer zbog razlike u plaćama i životnim standardima mogu ostvariti puno u svojim domovinama s europskim plaćama. Postoji strah kako bi se ulaskom u Uniju povisio standard i došlo do izjednačavanja (što je zapravo pozitivna situacija!) s postojećim članicama čime bi nestala mogućnost „lake zarade“ u inozemstvu. Percepcija ljudi prema Uniji na Zapadnom Balkanu mogla bi se opisati kao percepcija prema „višoj klasi“, koja omogućava određene benefite regiji, ali nikad ta regija ne će moći postati ista kao Unija (Milardović, 2009).

Historijsko-geografskim prikazom jasno je naznačeno kako se u području Zapadnog Balkana nikada nije razvila neka višestoljetna, jaka i moćna državna tvorevina nego je taj prostor uvijek bio periferija okolnih carstava i time je ta regija stoljećima imala strane vladare na svojim čelnim pozicijama. U suvremeno doba samostalnosti država regije tih okolnih carstava više nema i sada su sve države prepuštene „same sebi“ čime se, u jednu ruku, ironično, postojeća nestabilnost samo povećala (Todorova, 1997). Gledajući teoretski i povijesno područja nestabilnosti gotovo nikada ne nestaju jer će uvijek oko tih prostora ostati veće države, koje će i dalje biti moćnije (Raffield, 2021). Tako je Zapadni Balkan sada okružen Unijom i pod njenim izravnim utjecajem, kao što je i (nekadašnje) područje nestabilnosti u Istočnom bloku. Jedino je europsko područje još veće nestabilnosti od ovih regija današnja Istočna Europa u kojoj se uistinu i fizički (vojno) sukobljavaju euroatlantski i ruski utjecaji. Na kraju, ostaje uvjerenje kako do nekih novih vojnih sukoba na Zapadnom Balkanu neće doći.

7. ZAKLJUČAK

Napoleon je jednom prilikom rekao kako je poznavanje geografije neke države ujedno poznavanje i njene vanjske politike. Svih šest država Zapadnog Balkana površinom i populacijom spadaju u manje države i kao takve su redovito potpadale pod vlast okolnih većih i moćnijih carstva. Postoji cijeli niz povijesnih pokušaja političara iz država regije da raznim kompromisima i dogovorima pokušaju unutar tih carstava održati barem neku razinu autonomije, a sa stjecanjem samostalnosti počeli su zaštitu tražiti u raznim savezima predvođenima glavnim političkim silama (Luketić, 2013). Geografski položaj na prijelazu Europe prema Aziji i okruženost morem s dvije strane Jugoistočnu su Europu pretvorili u europski „klin“ prema Orijentu, kako su stoljećima zapadni Europljani doživljavali to područje utjecaja Osmanskog Carstva (Todorova, 1997). Suvremenim geopolitičkim pozicioniranjem „klin“ je zatvoren još ulaskom Grčke i Turske u NATO 1952. godine, no to nije spriječilo nestabilnost današnjeg Zapadnog Balkana (Slukan Altić, 2009). Kroz ovaj je rad detaljno razrađeno pet aspekta nestabilnosti regije, a postavljene su i četiri hipoteze:

Hipoteza 1. Zapadni se Balkan teorijski može definirati kao regija nestabilnosti. Prema teoriji o nestabilnim regijama, one se definiraju kao strateški orijentirana područja koja imaju duboke unutarnje podjele i unutar kojih su prisutna natjecanja između velikih geostrateških sila. Države u takvim regijama većinom su manje površine i manjeg broja stanovnika te lošijih ekonomskih pokazatelja. Svih šest država Zapadnog Balkana uistinu se nalazi na području značajnog koridora X, u neposrednoj blizini Jadranskog mora te u neposrednoj blizini dodira Europe i Azije. Unutar regije postoje značajne etničke, vjerske i političke podjele, no nešto je manje primjetno natjecanje velikih sila unutar regije. Postoje određena arapska, ruska, kineska i turska ulaganja u infrastrukturne projekte, vjerske objekte, kulturne programe itd., no političko/vojno natjecanje između tih sila u regiji nije primjetno na tolikoj razini kao u sličnim regijama nestabilnosti. Države su površinski i populacijski manje u odnosu na regije jezgre te su lošijih ekonomskih pokazatelja. Ukupno se može reći kako se Zapadni Balkan može definirati kao regija nestabilnosti prema većini teorijskih postavki o tzv. *shatter beltovima*. Sukladno tome, može se i konstatirati kako je prva hipoteza potvrđena.

Hipoteza 2. Historijsko-geografski prikaz upućuje kako je Zapadni Balkan bio stoljećima regija nestabilnosti. Kao što je već prethodno napisano Balkan je stoljećima proizvodio previše povijesti nego je može konzumirati. Područje je to koje se još od doba antike nalazilo razapeto

između utjecaja Grčke i Rima, zatim između Istočnog i Zapadnog Rimskog Carstva, pa između Bizanta i ostalih srednjovjekovnih europskih sila (Franačke, Svetog Rimskog Carstva itd.). Baš kroz regiju prolazi i granica rimokatolika i pravoslavaca. Dolaskom Osmanlija kroz 15. i 16. stoljeće duž današnje se hrvatsko-bosanske granice direktno susreću utjecaji srednjoeuropskih sila i Osmanlija. Gotovo je pet stoljeća točno u području Zapadnog Balkana bilo natjecanje između utjecaja i teritorija Habsburške Monarhije (Austro-Ugarske) i Osmanskog Carstva. U regiju je tada ušao i islam kao vjeroispovijest i time pridonio mozaičnoj vjerskoj karti Bosne i Hercegovine. Nakon konačnog stjecanja neovisnosti od Osmanlija i formiranja druge Jugoslavije, regija je ponovno tražila balans između SAD-a i SSSR-a kroz Pokret nesvrstanih. U cijelom tom geopolitičkom razvoju područje regije nije bilo nikada perjanica ekonomskog razvoja, odnosno uvijek je zaostajalo za vodećim centrima. Ukupno se može reći kako je druga hipoteza potvrđena i kako je Zapadni Balkan uistinu stoljećima bio regija nestabilnosti.

Hipoteza 3. Zapadni se Balkan može definirati kroz pet aspekata nestabilnosti: politički, vojni, ekonomski, kulturno-medijski i perceptivni aspekt. U ovom je radu sukladno teorijskim okvirima regija nestabilnosti izabrano pet aspekata nestabilnosti kroz koje se ona može detaljnije definirati. Tako je za svaki aspekt izabrano nekoliko ključnih pokazatelja, koji mogu bolje predočiti taj aspekt na primjeru Zapadnog Balkana. Kroz politički se aspekt i izabrane indikatore pokazalo kako države regije nisu provele potpuno demokratsku tranziciju. Indikatori vojnog aspekta pokazali su kako srbijanska vojska ima najbolje karakteristike, dok zapadnobalkanske članice NATO-a imaju slabije pokazatelje i ukupno sve vojske regije pokazuju slabu opremljenost i modernizaciju. Ekonomski aspekt pokazao je kako države regije imaju relativno slabe ekonomske pokazatelje i kako zaostaju za članicama Unije, odnosno kako postoje i problemi velike fluktuacije stranih ulaganja. Kulturno-medijski aspekt pokazao je prosječna kretanja slobode mišljenja/medija/vjeroispovijesti te sklonost domaćem i europskom medijskom sadržaju, odnosno izvješćivanje o geopolitičkim situacijama većinski u skladu s vodećim narativima. Perceptivni aspekt pokazao je kako mladi ispitanici sa Zapadnog Balkana natpolovično doživljavaju regiju nestabilnom. Sukladno svim izabranim aspektima, može se reći kako postoji osnova za definiranje Zapadnog Balkana kao regije nestabilnosti jer u većini pokazatelja države regije odskaču (većinom u negativnom smislu) od ostatka članica Unije i prisutni su trendovi kojih gotovo da i nema u ostatku razvijenijih dijelova Europe. Time je treća hipoteza potvrđena.

Hipoteza 4. Vernakularna percepcija anketnih ispitanika pokazuje kako mladi ljudi imaju negativne percepcije o regiji Zapadnog Balkana. Posljednja se hipoteza neposredno odnosi na percepciju anketnih ispitanika o regiji u kojoj žive. Naime, opće je poznato da i mentalitet igra bitnu ulogu u prosperitetu ili nazadovanju pojedinog područja, pa je sukladno tome bitno sagledati percepcije koje utječu na taj mentalitet. Kao što je već napisano, više od 55 % ispitanika Zapadni Balkan smatra nestabilnim te navodi kako se najviše pojavljuje politički aspekt nestabilnosti. U oblicima manifestacije pojedinog aspekta nalaze se isključivo negativne pojave i procesi te ispitanici navode samo loše osobine država regije. Prema ispitanicima, najvišu prosječnu razinu nestabilnosti ima Srbija, a sve su ostale prosječne razine iznad 3. Tako se kroz anketne odgovore može razabrati kako mladi ljudi imaju zaista negativne percepcije o regiji u koju se stavljaju njihove države. Sukladno tome, i posljednja je hipoteza potvrđena.

Zapadni Balkan u samom imenu ima spoj zapada kao geografske odrednice i svojevrsne paradigme zapadne „razvijenosti“ te Balkana, koji se povezuje s nerazvijenošću, Orijentom, „egzotičnim“ kulturama, islamom itd. Takav spoj koji obuhvaća šest država kao regija funkcionira već 23 godine s ciljem pridruženja Uniji i ostalim euroatlantskim integracijama (samo Srbija i dijelom BiH ne želi biti članicom NATO-a). Jedino je do sad Hrvatska doživjela potpuno napuštanje te regije i potpunu integraciju u sve asocijacije euroatlantizma. Za ostale države ostaje pitanje, koliko će još vrijeme i geopolitičke okolnosti dopuštati održavanje trenutnog *statusa quo*, odnosno konstantnog poticanja na europske integracije, sa zadavanjem sve težih i težih uvjeta u napredovanju k toj željenoj integraciji. *O tempora, o mores!*

POPIS LITERATURE

Alesina, A., Özler, S., Roubini, N., Swagel, P., 1996: Political Instability and Economic Growth, *Journal of Economic Growth*, 1 (2), 189–211.

Ashe, T., 2013: *How the Media Report Scientific Risk and Uncertainty: A Review of the Literature*, izvješće, Oxford Sveučilište, Oxford.

Babić, M., 2014: Two faces of Islam in the Western Balkans: Between Political Ideology and Islamist Radicalization, u (ur. Milošević M.): *The Perseverance of Terrorism: Focus on Leaders*, The Netherlands Editors, Amsterdam.

Babić, M., 2018: Izazovi geopolitičkih koncepcija na Balkanu. Slučaj Srbije, *Međunarodna Politika* 1169 (2), 31–50.

Baćan, D., 2023: Formiranje i komparacija scenarija geopolitičkoga razvoja Zapadnog Balkana, *Hrvatski geografski glasnik*, 85 (1), str. 127-148.

Baćan, D., Kuprešak, E., Vivoda, D., 2022: Prikazivanje aneksije Krima u hrvatskim, mađarskim i srpskim medijima – analiza sadržaja, *Međunarodne studije*, 22 (2), 83-105.

Bieber, F., 2018: The Rise (and Fall) of Balkan Stabilitocracies, *Horizons: Journal of International Relations and Sustainable Development*, 10 (1), 176–185.

Bieber, F., Tzifakis, N., 2019: *The Western Balkans as a Geopolitical Chessboard? Myths, realities and policy options*, policy brief, Balkans in Europe Policy Advisory Group, Graz.

Biličić, M., 2005: Metoda slučaja u znanosti i nastavi, *Pomorstvo*, 19 (1), 217-228.

Budimir, R., 2019: *Reforma obrazovnog sektora u Bosni i Hercegovini*, magistarski rad, Sveučilište u Sarajevu.

Bugajski, J., 2014: The Western Balkans, in: Goldstein, J. S., Pevehouse, J. C. (eds.): *International relations*, Pearson, London, 75-90.

Calic, M-J., Janik, E., 2019: *The Great Cauldron: A History of Southeastern Europe*, Harvard University Press, Cambridge.

Cazals, A, Léon, F., 2022: Perception of political instability in election periods: Evidence from African firms, *Journal of Comparative Economics* 51 (1), 259-276.

Cohen, S. B., 2005: The Eurasian convergence zone: Gateway or shatterbelt? *Eurasian Geography and Economics*, 46 (1), 1–22.

Cohen, S. B., 2015: *Geopolitics: The geography of international relations*, Rowman and Littlefield, Lanham.

De Munter, A., 2019: *Zapadni Balkan*, Europski parlament, Strasbourg.

- Diab, H. H., 2018; Brige na Balkanu - UN danas raspravlja je li Kosovo vojskom prekršio pravo, <https://www.vecernji.hr/vijesti/kosovska-vojska-1289345> (9. 6. 2023.)
- Duančić, V., 2022: *Geografija kao sudbina. Geografija i nacionalističke vizije međuratne Jugoslavije*, Srednja Europa, Zagreb.
- Dukovski, D., 2005: *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća : 1800.-1914.*, Alineja, Zagreb.
- Friedmann, W., 1959: Legal problems in foreign investments, *The Business Lawyer*, 14 (3), 746–761.
- Gill, J., Butler, R J., 2003: Managing Instability in Cross-Cultural Alliances, *Long Range Planning* 36 (3), 543–563.
- Glenny, M., 2012: *Balkan, 1804.-2012.: nacionalizam, rat i velike sile*, Granta Books, London.
- Gosar, A., 2000: The Shatter Belt and the European Core - A Geopolitical Discussion on the Untypical Case of Slovenia, *GeoJournal*, 52 (2), 107-117.
- Hanke, S. H., 2020: Hanke's 2020 Misery Index: Who's Miserable and Who's Happy?, <https://www.nationalreview.com/2021/04/hankes-2020-misery-index-whos-miserable-and-whos-happy/> (7. 6. 2023.)
- Hanke, S. H., 2022: Hanke's 2022 Misery Index: Who's Miserable and Who's Happy?, <https://www.nationalreview.com/2022/04/hankes-2022-misery-index-whos-miserable-and-whos-happy/> (7. 6. 2023.)
- Harald, A., Fach, W., 2019: Exceptional Experiences of Stable and Unstable Mental States, Understood from a Dual-Aspect Point of View, *Philosophies* 4 (7), 15-35.
- Helić, A., Mangnall, A., 2021: We need to talk about the Western Balkans, <https://www.politico.eu/article/western-balkans-eu-enlargement-talks-unstable/> (1. 6. 2023.)
- Hensel, P. R., Diehl, P. F, 1994: Testing empirical propositions about shatterbelts, 1945-76. *Political Geography*, 13 (1), 33–51.
- Hook, K., Verdeja, E., 2022: Social Media Misinformation and the Prevention of Political Instability and Mass Atrocities, *Human Rights & IHL* 4 (7), 15-45.
- Huntington, S. P., 1996: *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Simon & Schuster, New York.
- Ilić, A., 2021: Kako pisati povijest multikulturalnih regija jugoistočne Europe: uloga specijalnih knjižnica i arhiva, *Vjesnik Istarskog arhiva*, 28 (2), str. 139-145.
- Jelavich, B., 1983: *History of the Balkans, Vol. 1: Eighteenth and Nineteenth Centuries*, Cambridge University Press, Cmbridge.
- Kaniški, T. i dr., 2021: *Tragovi-povijesni atlas*, Školska knjiga, Zagreb.

- Kaplan, R. D., 1993: *Balkanski duhovi: put kroz povijest*, Picardor, Madrid.
- Kastner, S. L., 2014: Buying Influence? Assessing the Political Effects of China's International Trade, *Journal of Conflict Resolution*, 60 (6), 980-1007.
- Kohli, U. R., 1978: A Gross National Product Function and the Derived Demand for Imports and Supply of Exports. The Canadian Journal of Economics, *Revue Canadienne d'Economie*, 11 (2), 167–182.
- Kolstad, I., n. d.: Political Instability, Indices of, <https://www.encyclopedia.com/social-sciences/applied-and-social-sciences-magazines/political-instability-indices> (30. 5. 2023.)
- Kolstø, P., 2016: Western Balkans as the New Balkans: Regional Names as Tools for Stigmatisation and Exclusion, *Europe-Asia Studies* 68 (7), 1245-1263.
- Lauterbach, A., 1952: Socio-Economic Instability and Personal Insecurity, *The American Journal of Economics and Sociology*, 12 (1), 35–48.
- Liang, X., i dr., 2021: *Trends in World Military Expenditure*, Bread crumb SIPRI Publications, Stockholm.
- Luketić, K., 2013: *Balkan: od geografije do fantazije*, Algoritam, Zagreb
- Mazower, M., 2002: *The Balkans: A Short History*, Modern Library, New York.
- McKinlay, R. D., Cohan, A. S., 1976: Performance and Instability in Military and Nonmilitary Regime Systems, *The American Political Science Review*, 70 (3), 850–864.
- Milardović, A., 2000: *Zapadni Balkan - Pojam, ideje i dokumenti o rekonstrukciji Balkana u procesu globalizacije*, Pan Liber, Osijek.
- Milardović, A., 2009: *Zapadni balkon*, Pan liber, Osijek.
- Milas, G., 2005: *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*, Naklada Slap, Jastrebarsko.
- Milenković, D., i dr, 2018: Labeling the Balkans, <https://www.helvetas.org/en/eastern-europe/about-us/follow-us/helvetas-mosaic/article/September2018/Labeling-the-Balkans> (7. 6. 2023.)
- Okoli, C. K., 2013: *The Effect Of The Military On Political Instability*, diplomski rad, University of North Dakota.
- Palokaj, A., 2022: Europska komisija podržala Ukrajinu: ‘Želimo da s nama živite europski san’, <https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/europska-komisija-podrzala-ukrajinu-zelimo-da-s-nama-zivite-europski-san-15211641> (24. 5. 2023.)
- Pattison, J., 2014: Private Military Force, Insecurity, and Instability, u (ur. Pattison, J.): *The Morality of Private War: The Challenge of Private Military and Security Companies*, Oxford Academic, Oxford. (4. 7. 2023.)

- Petrić, H., Raguž, J., 2014: *Povijest*, Meridijani, Samobor.
- Pleić, T., Glasnović, V., Prelogović, V., Radeljak Kaufmann, P., 2021: In Search of Spatial Perceptions: The Balkans as A Vernacular Region, *Tijdschrift voor economische en sociale geografie* 112 (3), 304-318.
- Polović, J., Dujčić Frlan, J., 2019: Zapadni Balkan: „Divide et impera“ ili zašto suprotstavljeni interesi velikih sila generiraju trajnu nestabilnost regije, *Acta Economica Et Turistica* 5 (2), 85-208.
- Raffield, B., 2021: Broken Worlds: Towards an Archaeology of the Shatter Zone, *Journal of Archaeological Method and Theory* 28 (4), 871–910.
- Reilly, D., 2000: Shatterbelts and conflict behaviour: The effect of globalisation on “high risk” states, *Geopolitics*, 5 (3), 48–77.
- Runciman, S., 2018: *A History of the First Bulgarian Empire*, Lulu, Sofija.
- Sekulić, B., 1999: To Remove the Anathema of the Balkans, *Politička misao*, 36 (5), 78-92.
- Shultz, R., Godson, R., Hanlon, Q., Ravich, S., 2011: The Sources of Instability in the Twenty-First Century: Weak States, Armed Groups, and Irregular Conflict, *Strategic Studies Quarterly*, 5 (2), 73–94.
- Siochrú, S. Ó. 2004: *Social consequences of the globalization of the media and communication sector:some strategic considerations*, Working Paper No. 36, Svjetska komisija za socijalna pitanja globalizacije međunarodnog tržišta rada-Ured u Genevi.
- Skenderović, I., 2009: Kamioni sve važniji, <https://hrvatski-vojniki.hr/kamioni-sve-vazniji/> (5. 7. 2023.)
- Slukan Altić, M., 2009: Hrvatska kao Zapadni Balkan - geografska stvarnost ili nametnuti identitet, *Društvena istraživanja* 20 (2), 401-413.
- Tanović, 2019: Zračni prostor BiH: Deseci miliona otišli u nebo, <https://balkans.aljazeera.net teme/2019/11/3/zracni-prostor-bih-deseci-miliona-otisli-u-nebo> (7. 7. 2023.)
- Tello, W. P., Peschiera, J. A., Rondan, N. R., 2005: Sources of Economic Instability : Are Institutional factors the most important ?, *Brazilian economy papers*, 3 (5), 1-19.
- Todorova, M., 1997: *Imaginarni Balkan*, Naklada Ljevak, Zagreb.
- Tomović, P., 2019: Crna Gora: Kako isplivati iz prezaduženosti?, <https://www.slobodnaevropa.org/a/crna-gora-kako-isplivati-iz-prezadu%C5%BEenosti-> (7. 5. 2023.)
- Topalović, I., 2023: Mirovnjaci Vojske Srbije čuvaju mir širom sveta, najviše ih je u Libanu, <https://www.rts.rs/lat/vesti/drustvo/5080470/mirovnjaci-vosjka-srbije-liban.html> (27. 7. 2023.)

Vračić, A., 2018: The way back: brain drain and prosperity in the Western Balkans. *European Council on Foreign Relations*, 18 (1), 45-57.

Washmuth, D., 2022: Economic Instability: Causes & Examples, <https://study.com/learn/lesson/economic-instability-causes-examples-what-is-economic-instability.html> (25. 6. 2023.)

Zebić, E., 2023: Pouke i koristi deset godina Hrvatske u Evropskoj uniji, <https://www.slobodnaevropa.org/a/hrvatska-eu-clanstvo/32483997.html> (23. 5. 2023.)

Zeneli, V., 2014: Economic Development in the Western Balkans: On the Road to Competitive Market Economies? *Connections*, 13 (4), 53–64.

Zuokui, L., 2019: China's Investment in the Balkans under the Belt and Road Initiative: A Chinese Perspective, *Insight Turkey*, 21 (2), 91–105.

Zupanc, I., 2020: *Historijsko-geografski aspekt toponimije*, interna skripta, Prirodoslovno-matematički fakultet, Geografski odsjek, Zagreb

Živanović, K., 2022: Koja televizija će dobiti petu frekvenciju: U trci četiri emitera, ko se i zašto nije ponovo prijavio, <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/koja-televizija-ce-dobiti-petu-frekvenciju-u-trci-cetiri-emitera-ko-se-i-zasto-nije-ponovo-prijavio/> (9. 5. 2023.)

POPIS IZVORA

Anketno istraživanje, 2023: Političko-geografska analiza Zapadnog Balkana kao regije nestabilnosti, <https://docs.google.com/forms/d/1A5E0D7WbRy5DPNfWzrDjqvGB19AcA00LHz8s6OhdAAY/edit> (10. 5. 2023.)

Beogradski centar za bezbednosnu politiku (BCBP), 2020: Istraživanje BCBP: Za ulazak Srbije u EU 49 odsto građana, mladi najviše protiv, <https://rs.n1info.com/vesti/a679806-istrazivanje-bcbp-za-ulazak-srbije-u-eu-49-odsto-gradjana-mladi-najvise-protiv/> (3. 5. 2022.)

BTI Projekt, 2022a: The Transformation Index , <https://bti-project.org/en/?&cb=00000> (17. 7. 2023.)

BTI Projekt, 2022b: Political Transformation, <https://bti-project.org/en/index/political-transformation> (17. 7. 2023.)

BTI Projekt, 2022c: Governance, <https://bti-project.org/en/index/governance> (17. 7. 2023.)

Europska komisija 2022a: Izvešće za Albaniju, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/albania-report-2022_en (9. 6. 2023.)

Europska komisija 2022b: Izvješće za Bosnu i Hercegovinu, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/bosnia-and-herzegovina-report-2022_en (9. 6. 2023.)

Europska komisija 2022c: Izvješće za Crnu Goru, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/montenegro-report-2022_en (9. 6. 2023.)

Europska komisija 2022d: Izvješće za Kosovo, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/kosovo-report-2022_en (9. 6. 2023.)

Europska komisija 2022e: Izvješće za Sjevernu Makedoniju, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/north-macedonia-report-2022_en (9. 6. 2023.)

Europska komisija 2022f: Izvješće za Srbiju, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/serbia-report-2022_en (9. 6. 2023.)

Eurostat, 2020: Countires, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/gisco/geodata/reference-data/administrative-units-statistical-units/countries> (5. 2. 2023.)

Eurostat, 2022: Being young in Europe today - digital world, https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=Being_young_in_Europe_today_-_digital_world&oldid=566905 (9. 7. 2023.)

Found for Peace, 2022: Fragile state index, <https://fragilestatesindex.org/> (9. 6. 2023.)

Google trendovi, 2017-2021: Albanija, BiH, Crna Gora, Kosovo, Sjeverna Makedonija, Srbija, <https://trends.google.com/trends/explore?date=today%205y&geo=RS&gprop=youtube&hl=hr> (19. 6. 2023.)

Google trendovi, 2022: Albanija, BiH, Crna Gora, Kosovo, Sjeverna Makedonija, Srbija, <https://trends.google.com/trends/explore?date=2022-01-01%202022-12-31&geo=RS&gprop=youtube&hl=hr> (19. 6. 2023.)

Google trendovi, 2023: Albanija, BiH, Crna Gora, Kosovo, Sjeverna Makedonija, Srbija, <https://trends.google.com/trends/explore?date=2023-05-01%202023-0531&geo=RS&gprop=youtube&hl=hr> (9. 6. 2023.)

HPP, 2018: Desanka Maksimović, <https://povijest.net/2018/?p=3636> (1. 6. 2023.)

Hxseek, 2021: Balkans 925AD.png, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Balkans_925AD-es.svg (29. 6. 2023.)

Kartograf, 2020: Map of the Balkans in 1878, https://www.reddit.com/r/europe/comments/gk86pr/oc_map_of_the_balkans_in_1878/ (29. 7. 2023.)

OECD iLibrary, 2021: Facts and figures of the Western Balkans, <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/2cc279e8-en/index.html?itemId=/content/component/2cc279e8-en> (2. 6. 2023.)

Reporteri bez granica, 2013.-2022.: Indeks medijske slobode, https://rsf.org/en/index-methodologie-2013-21?year=2013&data_type=general (4. 6. 2023.)

Reporteri bez granica, 2022: Metodologija korištena za izradu indeksa medijske slobode, <https://rsf.org/en/methodology-used-compiling-world-press-freedom-index> (29. 5. 2023.)

Russell, B., 2023a: Balkan Powers Military Strength (2023), <https://www.globalfirepower.com/countries-listing-balkans.php> (7. 6. 2023.)

Russell, B., 2023b: Military Aircraft Fleet Strength by Country (2023), <https://www.globalfirepower.com/aircraft-total.php> (7. 6. 2023.)

Russell, B., 2023c: Active Military Manpower by Country (2023), [https://www.globalfirepower.com/active-military-manpower.php#:~:text=Active%20Military%20Manpower%20by%20Country%20\(2023\)](https://www.globalfirepower.com/active-military-manpower.php#:~:text=Active%20Military%20Manpower%20by%20Country%20(2023)) (7. 6. 2023.)

Russell, B., 2023d: Combat Tank Fleet Strength by Country (2023) <https://www.globalfirepower.com/armor-tanks-total.php> (7. 6. 2023.)

Russell, B., 2023e: Armored Fighting Vehicle Strength by Country (2023), <https://www.globalfirepower.com/armor-apc-total.php> (7. 6. 2023.)

Svjetska banka, 2010-2020a: Indeks vjerskih sloboda, https://govdata360.worldbank.org/indicators/hd6a18526?country=ALB&indicator=41930&countries=BIH,KSV,SRB,MNE,MKD&viz=line_chart&years=2010,2020# (17. 6. 2023.)

Svjetska banka, 2010-2020b: Indeks slobode izražavanja, https://govdata360.worldbank.org/indicators/h4400d7e9?country=ALB&indicator=41925&countries=KSV,MNE,SRB,MKD,BIH&viz=line_chart&years=2010,2020 (17. 6. 2023.)

Svjetska banka, 2011-2021a: Stopa rasta BDP-a, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG> (27. 6. 2023.)

Svjetska banka, 2011-2021b: Izravna strana ulaganja (BoP, US\$), <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD> (7. 7. 2023.)

*Svih 120 članka s portala Express.al, Avaz.ba, Mondo.me, Telgrafi.com, Time,mk, Kurir.rs, 2023. korištenih za analizu prikaza ulaska Finske u NATO savez.

Svjetska banka, 2011-2021c: BND, https://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.ATLS.CD?end=2021&locations=RS-ME-XK-BA-AL-MK&name_desc=false&start=2011&view=chart (7. 5. 2023.)

Svjetska banka, 2012-2022: Stopa nezaposlenosti, <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS> (7. 6. 2023.)

Svjetska banka, 2021: Military expenditure (% of GDP), <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS> (27. 5. 2023.)

Svjetska banka, n.d.a: Indeks vjerskih sloboda, https://govdata360.worldbank.org/indicators/hd6a18526?country=ALB&indicator=41930&countries=BIH,KSV,SRB,MNE,MKD&viz=line_chart&years=2010,2020# (27. 7. 2023.)

Svjetska banka, n.d.b: Indeks slobode izražavanja, https://govdata360.worldbank.org/indicators/h4400d7e9?country=ALB&indicator=41925&countries=KSV,MNE,SRB,MKD,BIH&viz=line_chart&years=2010,2020 (7. 6. 2023.)

Trend economy, 2022a: Albanija, <https://trendeconomy.com/data/h2/Albania/93>

Trend economy, 2022b: Bosna i Hercegovina, <https://trendeconomy.com/data/h2/Bosniaandherzegovina/93> (7. 6. 2023.)

Trend economy, 2022c: Crna Gora, <https://trendeconomy.com/data/h2/Montenegro/93> (7. 6. 2023.)

Trend economy, 2022d: Kosovo, <https://trendeconomy.com/data/h2/Kosovo/93> (7. 6. 2023.)

Trend economy, 2022e: Sjeverna Makedonija, <https://trendeconomy.com/data/h2/Northmacedonia/93> (7. 6. 2023.)

Trend economy, 2022f: Srbija, <https://trendeconomy.com/data/h2/Serbia/93> (7. 6. 2023.)

V-Dem, 2016: Freedom of Religion, https://v-dem.net/weekly_graph/freedom-of-religion (8. 7. 2023.)

Wikiwand.com, 2009: Balkan 1400., <https://www.wikiwand.com/sh/Balkan#Media/Datoteka:Venice1400.png> (8. 7. 2023.)

World Population Review, 2023: Military Spending by Country 2023, <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/military-spending-by-country> (8. 6. 2023.)

Wisevoter, n. d.: Largest Countries in the World, <https://wisevoter.com/country-rankings/largest-countries-in-the-world/> (28. 5. 2023.)

World Bank, 2021: Population, total, <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL> (28. 6. 2023.)

PRILOZI

Popis slika

SI. 1. Države Zapadnog Balkana	2
SI. 2. Nestabilne regije u području spoja kontinenta Starog svijeta	9
SI. 3. Države Jugoistočne Europe oko 925. godine	15
SI. 4. Države Jugoistočne Europe oko 1400. godine	16
SI. 5. Države Jugoistočne Europe poslije Berlinskog kongresa	17
SI. 6. Države Jugoistočne Europe prije i poslije Balkanskih ratova	18
SI. 7. Države Jugoistočne Europe nakon Prvog svjetskog rata	19
SI. 8. Države Jugoistočne Europe i pripadajuće im integracije 2023. godine	21
SI. 9. Države Zapadnog Balkana prema indeksu političke transformacije 2022. godine	23
SI. 10. Države Zapadnog Balkana prema indeksu državnog upravljanja 2022. godine	24
SI. 11. Države Zapadnog Balkana prema indeksu krhkosti 2022. godine	25
SI. 12. Države Zapadnog Balkana prema Power indeksu 2023. godine	27
SI. 13. Države Zapadnog Balkana prema veličini zrakoplovstva 2023. g.	28
SI. 14. Države Zapadnog Balkana prema približnom broju vojnika 2023. g.	29
SI. 15. Države Zapadnog Balkana prema broju vojnih vozila i tenkova 2023. g.	30
SI. 16. Države Zapadnog Balkana prema BND-u od 2011. do 2021. godine	34
SI. 17. Države Zapadnog Balkana prema rastu BDP-a od 2011. do 2021. godine	35
SI. 18. Države Zapadnog Balkana prema stopi nezaposlenosti od 2012. do 2022. godine	36
SI. 19. Države Zapadnog Balkana prema stopi stranih ulaganja od 2011. do 2021. godine	37
SI. 20. Države Zapadnog Balkana prema indeksu medijskih sloboda od 2013. do 2022. godine	39
SI. 21. Države Zapadnog Balkana prema indeksu vjerskih sloboda od 2010. do 2020. godine	40
SI. 22. Države Zapadnog Balkana prema indeksu slobode izražavanja od 2010. do 2020. godine	41

Popis tablica

Tab. 1. Dobno-spolna struktura ispitanika.....	7
Tab. 2. Napredovanje pojedine države prema članstvu u Europskoj uniji	13
Tab. 3. Veličina vojnog budžeta država Zapadnog Balkana 2023. godine	31
Tab. 4. Države i udjeli u trgovini vojnom opremom s državama Zapadnog Balkana 2022. godine	31
Tab. 5. Hankeov indeks bijede za države Zapadnog Balkana 2020. i 2022. godine	33
Tab. 6. Postotak pretraživanja YouTube sadržaja prema podrijetlu od 2017. do 2021. godine	42
Tab. 7. Postotak pretraživanja YouTube sadržaja prema podrijetlu 2022. godine.....	42
Tab. 8. Postotak pretraživanja YouTube sadržaja prema podrijetlu u svibnju 2023. godine.	42
Tab. 9. Načini prikazivanja finskog ulaska u NATO na vodećim internetskim portalima država Zapadnog Balkana.....	43
Tab. 10. Navedeni razlozi finskog ulaska u NATO na vodećim internetskim portalima država Zapadnog Balkana.....	44
Tab. 11. Prosječni utjecaj izabраниh događaja na nestabilnost Zapadnog Balkana	45
Tab. 12. Prosječna prisutnost aspekata nestabilnosti Zapadnog Balkana.....	46
Tab. 13. Najčešći načini manifestacije političke i vojne nestabilnosti Zapadnog Balkana	47
Tab. 14. Najčešći načini manifestacije ekonomske i kulturno-medijske nestabilnosti Zapadnog Balkana.....	48
Tab. 15. Najčešći načini oblikovanja percepcije o Zapadnom Balkanu.....	48
Tab. 16. Prosječna razina nestabilnosti država Zapadnog Balkana prema ispitanika	49

Anketni upitnik

Političko-geografska analiza Zapadnog Balkana kao regije nestabilnosti

Pred Vama se nalazi anketni upitnik u svrhu izrade diplomskog rada na diplomskom istraživačkom studiju geografije Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Anketa je u potpunosti anonimna, a njeno rješavanje temelji se na načelu dobrovoljnosti. Sastoji se od 12 pitanja te će Vam za rješavanje biti potrebno manje od 7 minuta. U bilo kojem trenutku možete odustati od rješavanja. Ako zbog bilo kojeg razloga ne želite odgovoriti na pojedino pitanje, možete ga preskočiti. U konačnici, ako vas zanimaju rezultati dobiveni istraživanjem možete se javiti na mail danijel2bacan@gmail.com.

1. Spol?

- a) Muški
- b) Ženski
- c) Ostalo
- d) Ne želim se izjasniti

2. Iz koje države dolazite?

- a) Albanije
- b) Bosne i Hercegovine
- c) Crne Gore
- d) Kosova
- e) Sjeverne Makedonije
- f) Srbije

3. Koliko imate godina? (molim upisati brojku) _____

4. Smatrate li kako je Zapadni Balkan nestabilna regija?

Stanje nestabilnosti može se definirati kao situacija u kojoj prethodno uspostavljene norme i pravila sustava više ne funkcioniraju kako treba. U okolnostima promijenjenog institucionalnog funkcioniranja, glavni akteri datog okruženja pribjegavaju novim strategijama kako bi sačuvali svoj autoritet i zadržali svoje pozicije.

- a) Da
- b) Ne
- c) Možda

5. U kojoj mjeri sljedeći događaji (pojave) utječu na nestabilnost Zapadnog Balkana? (1- minimalno, 2-dovoljno, 3-znatno, 4-izrazito, 5- u potpunosti)

Raspad Jugoslavije	1 2 3 4 5
Ratovi u 1990-im	1 2 3 4 5
Loše provedena privatizacija	1 2 3 4 5
Loše provedena demokratizacija	1 2 3 4 5
Sloboda medija	1 2 3 4 5
Loša gospodarski razvoj	1 2 3 4 5
Neriješena granična i međdržavna pitanja	1 2 3 4 5

6. Prema Vašem mišljenju koliko su prisutni navedeni aspekti nestabilnosti na Zapadnom Balkanu? (1-nisu prisutni, 2-dovoljno su prisutni, 3-znatno su prisutni, 4-izrazito su prisutni, 5-u potpunosti su prisutni)

Politički aspekt	1 2 3 4 5
Vojni aspekt	1 2 3 4 5
Ekonomski aspekt	1 2 3 4 5
Medijski (kulturni) aspekt	1 2 3 4 5
Perceptivni aspekt	1 2 3 4 5

7. Molim Vas opišite kako se prema Vama manifestira politički aspekt nestabilnosti na Zapadnom Balkanu!

8. Molim Vas opišite kako se prema Vama manifestira vojni aspekt nestabilnosti na Zapadnom Balkanu!

9. Molim Vas opišite kako se prema Vama manifestira ekonomski aspekt nestabilnosti na Zapadnom Balkanu!

10. Molim Vas opišite kako se prema Vama manifestira medijski (kulturni) aspekt nestabilnosti na Zapadnom Balkanu!

11. Molim Vas opišite kako se prema Vama manifestira perceptivni aspekt nestabilnosti na Zapadnom Balkanu!

12. Molim Vas ocijenite ukupnu razinu nestabilnosti regije Zapadni Balkan!

(1-nimalo nestabilno, 2-malo nestabilno, 3-zabrinjavajuće nestabilno, 4-znatno nestabilno, 5-u potpunosti nestabilno)

1 2 3 4 5